SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

GODINA IV
BROJ 7

Uredništvo: Francuska 7, tel. 28-098
Administracija: Kardeljeva 31, tel 24-001

BEOGRAD, UTORAK 13 FEBRUARA 1951

LIST IZLAZI JEDANPUT NEDELJNO

PRIMERAK
4 DINARA

O istoriji književnosti naših naroda

Radovan Lalić

Naučni, marksistički prikaz istorije književnosti jugoslovenskih naroda pretstavlja krupan i neodložan zadatak naše socijalističke izgradnje u oblasti kulture. Taj zadatak treba da bude što pre izvršen, i to iz više razloga.

Pre svega, nema sumnje da je poznavanje istoriskog razvitka jedne književnosti, poznavanje njenih najvećih umetničkih dostignuća u prošlosti — veoma značajan faktor u daljem napredovanju te književnosti. Svaka generacija u istoriji naroda mora imati jasan stav prema kulturnom nasleđu iz prošlosti. Bez takvog stava nije moguća pravilna orijentacija u radu na daljem izgrađivanju kulture, a napose književnosti. To je pogotovo nužno kada su u životu naroda, kao što je to bio slučaj kod nas, izvršene korenite, revolucionarne promene. Kad se vrši revizija svih vrednosti — a takva revizija obavezno se vrši u vreme revolucionarnih potresa i preobražaja, — jasan pogled na istoriski proces koji se odvijao u životu naroda i njegove kulture pretstavlja jedan od neophodnih uslova daljeg razvitka. Takav pogled može biti izgrađen samo na osnovu marksističkog prikaza istoriskog procesa bilo u kojoj grani života jedne zemlje. Prema tome, i marksistička istorija književnosti jeste oružje u borbi protiv preživelih elemenata kulture ili protiv nihilističkog odnosa prema pozitivnim tekovinama prošlosti.

Ali marksistička istorija književnosti naroda FNRJ nije samo potreba daljeg razvitka naših književnosti. Poznato je kakvu ogromnu vaspitnu ulogu igra književnost u životu naroda, naročito u životu mladih generacija. To što dosad nemamo udžbenika književnosti oseća se kao ogroman nedostatak u našim školama, i to kako u srednjim školama tako i na univerzitetima. U našim srednjim školama vlada prilična dezorijentacija u predavanju književnosti. U nedostatku marksističkog udžbenika, nastavnici se pomažu kako znaju, pa najčešće padaju u vulgarizaciju ili jednostavno predaju onako kako su naučili, tj. prema starim građanskim istorijama književnosti. Na univerzitetima se takođe oseća nedostatak sistematskog marksističkog prikaza istoriskog razvitka književnosti jugoslovenskih naroda. Uprkos naporima izvesnih univerzitetskih profesora da našu književnost tumače marksistički, studenti još nemaju mogućnosti da za vreme svojih studija dobiju jasnu i pravilnu sliku istoriskog razvitka književnosti jugoslovenskih naroda.

Nedostatak o kome je reč oseća i široka čitalačka publika. Interesovanje za književnost poraslo je u našoj zemlji posle oslobodilačkog rata do ogromnih razmera. Jedno od svedočanstava o tome kakva je kulturna revolucija izvršena kod nas jeste baš proda naše knjige. I zato našim čitaocima, koji ponekad za vrlo kratko vreme razgrabe hiljade i desetine hiljada primeraka knjiga iz oblasti lepe književnosti, treba na svaki način pružiti istorisko i teoretsko objašnjenje književnog stvaranja. Naša čitalačka publika interesuje se i za takva pitanja. To pokazuje činjenica da i knjige iz oblasti književne kritike i zbirke književnoistoriskih i teoretskih rasprava i članaka imaju isto onaku prođu kod naše publike kao i lepa književnost.

Ima još jedan važan razlog zbog koga treba što pre izraditi sistematsku marksističku istoriju književnosti naroda FNRJ. Dosadašnje istorije književnosti jugoslovenskih naroda ne samo što nisu bile marksističke, nego nisu bile ni potpune. Nijedna od dosadašnjih istorija književnosti, bilo da govori o pojedinim jugoslovenskim književnostima bilo o svima njima zajedno, ne obuhvata dvadeseti vek. Autori takvih istorija književnosti zaustavljali su se po pravilu na početku dvadesetog veka ili su, u najboljem slučaju, išli do svršetka Prvog svetskog rata. Međutim, književnost dvadesetog veka ima već svoju određenu fizionomiju, da ne govorimo o tome koliko je taj period značajan u istoriji naših književnosti. Nije stvar samo u tome što je protekla prva polovina dvadesetog veka i što smo već zašli u drugu, nego što su se za ovih pedeset godina odigrali u životu naših naroda veoma krupni istoriski događaji, koji su, nekad manje nekad više, našli odraza u našoj književnosti. Upravo u poslednjoj deceniji prve polovine ovog veka odigrali su se događaji koji su obeležili završetak jednog istoriskog perioda u životu naših naroda i početak nove epohe u istoriji jugoslovenskih naroda. Ti su događaji: oslobodilački rat naših naroda protiv fašističkih osvajača i socijalistička revolucija, početak socijalističke izgradnje u našoj zemlji i istoriske borbe naše Partije i naših naroda protiv sovjetskih kontrarevolucionara i imperijalista.

Kad je reč o istoriji književnosti naroda FNRJ, onda treba posebno naglasiti sudbinu makedonske književnosti. Književnost makedonskog naroda, koji je bio najpotlačeniji narod u staroj, kapitalističkoj Jugoslaviji, nije mogla pre rata biti predmet naučnog istraživanja i prikazivanja. Ona je ili prećutkivana ili jednostavno pripisivana drugima. Tako su velikobugarski šovinisti čitavu makedonsku književnost, i pisanu i usmenu, prisvajali za sebe, dok su velikosrpski hegemonisti pokušavali da makedonsko narodno stvaralaštvo prikažu kao deo srpske narodne književnosti. Prema tome, istoriski prikaz makedonske književnosti biće potpuna novina u istoriji književnosti jugoslovenskih naroda.

Imajući sve ovo u vidu, Ministarstvo za nauku i kulturu FNRJ uzelo je početkom 1949 godine u svoje ruke inicijativu da organizuje sastavljanje priručnika istorije književnosti jugoslovenskih naroda. Ono je formiralo komisiju koja je preuzela sav posao oko sastavljanja jednog takvog priručnika. Delo na čijem ostvarenju radi ova komisija ne treba da bude i zasada ne može ni biti potpuna i detaljna istorija književnosti naroda FNRJ, nego samo jedan priručnik, koji treba da obeleži liniju istoriskog razvitka naše književnosti i da bude početak sistematskog marksističkog prikazivanja istorije književnosti naših naroda. Ovaj priručnik biće osnova za predavanje u školama i poslužiće inače kao orijentacija u pitanjima istorije književnosti.

Komisija, koja je pristupila poslu još početkom 1949 godine, nije završila rad na priručniku, ma da je u tom radu prilično odmakla. Komisija je u toku rada naišla na niz teškoća i problema koje nije uvek mogla s uspehom savladati. Na prvom mestu postavilo se principijelno pitanje: da li je moguće u jednoj knjizi, zajedno, izlagati istoriju književnosti svih naših naroda, iako se zna da je svaka od tih književnosti imala svoj osobeni put kroz istoriju? Bilo je mišljenje da je to nemoguće: padali su čak prigovori da izlagati istoriju književnosti jugoslovenskih naroda zajedno znači srozavati se na pozicije velikosrpskih književnih istoričara, koji su iz hegemonističkih razloga nastojali da književnosti jugoslovenskih naroda prikažu kao »celinu«. Ali je posle detaljne diskusije preovladalo mišljenje da je istoriju jugoslovenskih književnosti moguće izlagati zajedno jer su te književnosti kroz istoriju imale vrlo mnogo dodirnih tačaka, da je to ponekad čak i metodološki pogodnije iz razloga što se na taj način može dati širi pogled na književne uticaje i međusobne veze naših književnosti i na veze koje su one imale zajednički s drugim evropskim književnostima. Time se, razume se, ništa ne prejudicira niti se insistira na zajedničkim crtama onde gde ih nije bilo. Isto tako zajednički istoriski prikaz svih naših književnosti ne isključuje posebni istoriski prikaz svake naše književnosti napose. Međutim, i našim školama i našoj čitalačkoj publici potrebno je da dobiju što pravilniju pretstavu o svim jugoslovenskim književnostima istovremeno, a takav prikaz biće nesumnjivo od koristi i naučnim radnicima koji se bave proučavanjem pojedinih jugoslovenskih književnosti ili pojedinih perioda tih književnosti.

Vrlo veliku teškoću pretstavlja to što autori koji učestvuju u izradi priručnika nemaju dovoljno vremena da svoj deo posla izvrše onako kako to zahteva ozbiljnost zadatka i kako bi to oni sami hteli. Komisija je dobila vrlo težak i krupan zadatak: da izradi marksističku istoriju književnosti na-

Radovan Lalić

roda FNRJ. Težinu zadatka ne umanjuje okolnost da ta istorija ne treba da premaši obim jednog priručnika. Sastavljanje takvog priručnika pretpostavlja ne samo potpuno poznavanje materijala, nego i njegovu kritičku ocenu, marksistički stav prema tom materijalu. A takav stav nije moguće izgraditi bez detaljnih studija i čak bez novih istraživanja. Uzmimo, na primer, književnost naših naroda između dva rata. O tom periodu naših književnosti ne samo što nema dovoljno dobrih naučnih studija, nego često nisu utvrđene ni najobičnije materijalne činjenice o pojedinim književnicima i književnim delima. Naglasili smo da se ovde ne radi o potpunoj, detaljnoj istoriji književnosti, već o jednom priručniku, ali ni priručnik ne sme biti pisan metodom publicističkih članaka, već se i izlaganje i sudovi u njemu moraju zasnivati na naučno proverenim činjenicama.

Možda se najveća teškoća pri sastavljanju priručnika istorije književnosti naroda FNRJ sastoji u tome što je za taj posao angažovan ogroman autorski kolektiv od nekoliko desetina stručnjaka i naučnih radnika. To je učinjeno iz razloga što je predmet vrlo opsežan, a bilo je potrebno da se požuri s izradom priručnika. Smatralo se da će posao biti najbrže svršen ako se izrada priručnika poveri većem broju autora. Međutim, iz toga su nastale smetnje koje su bile osnovni uzrok usporavanja rada na priručniku. Naime članci koje za priručnik pišu pojedini autori često su toliko raznorodni, da nastaje poseban problem kako da se ti toliko raznorodni sastavi usklade u pogledu naučnog metoda, stila itd. Radi toga bilo je potrebno organizovati posebne diskusije, formirati specijalne redakcione odbore, voditi prepisku itd.

Ma da diskusije oduzimaju prilično vremena, one su neophodne i bile bi neophodne čak i u slučaju da je za sastavljanje priručnika angažovan mnogo uži autorski kolektiv. Na stručnim diskusijama koje organizuje komisija raspravlja se o važnim naučnim i metodološkim pitanjima, na primer o periodizaciji, o karakteru pojedinih književnih pokreta, o značaju i vrednosti pojedinih pisaca ili krupnih književnih dela itd. Naročito je bila plodna diskusija o srednjovekovnoj književnosti i književnosti Renesanse i Reformacije, koja je održana u maju mesecu prošle godine u Zagrebu. Takvih diskusija biće još nekoliko. U cilju proširivanja diskusije na još veći krug poznavalaca pojedini članci koji su napisani za priručnik (oni često daleko premašuju obim odgovarajućih glava priručnika) biće štampani kao rukopis, i svaka umesna primedba u vezi s tim člancima biće i od komisije i od autora rado prihvaćena.

Posao oko izrade priručnika istorije književnosti naroda FNRJ koji je poveren komisiji za izradu toga priručnika vrlo je težak i odgovoran. Međutim, taj priručnik je neophodan i on mora biti što pre izrađen. On će svakako imati mnogo nedostataka. Ali pri sadašnjem stanju naše nauke o književnosti, a naročito s obzirom na kratkoću vremena, mi ne možemo ni očekivati neku savršenu istoriju književnosti, uprkos tome što su za sastavljanje te istorije angažovane naše najbolje snage iz te naučne oblasti. Nedostaci priručnika biće ispravljeni u toku daljeg rada na proučavanju i rasvetljavanju kulturnih i književnih tekovina naše prošlosti.

Osamdeset godina F. S. Finžgara

F. S. Finžgar

Istaknuti slovenački pripovjedač Frančišek Saleški Finžgar proslavlja ovih dana rijedak životni jubilej: osamdesetogodišnjicu svoga rođenja. Njegov plodonosni književni, kulturni, nacionalni i socijalni rad i njegova stalna uska povezanost sa najširim slojevima slovenačkog naroda dobili su i u najnovije vrijeme opšte priznanje. Jer ako popularnost jednog književnog stvaraoca kod širokih masa imalo utiče na ocjenu njegovog književnog i kulturnog stvaranja, onda se mora priznati da F. S. Finžgar u slovenačkoj književnosti zauzima jedno od časnijih mjesta.

Frančišek Sal. Finžgar rođen je u Doslovčama kod Breznice u Gorenjskoj, 9 februara 1871 godine, kao sin dosta siromašnih roditelja, koji su želeli da im sin postane sveštenik. Dvije godine osnovne škole učio je u rodnom kraju, a dvije u Radovljici. Gimnaziju je učio u Ljubljani, gdje je maturirao 1891 godine i upisao se na bogosloviju. Po završetku bogoslovije 1894 g. služio je kao kapelan po raznim krajevima Slovenije: u Bohinjskoj Bistrici, Jesenicama, Kočevju, Idriji, Št. Joštu i Škofjoj Loki, a kao župnik u Želimlju i Sori, dok je 1918 god. dobio trnovsku parohiju u Ljubljani gdje je ostao čitavo vrijeme i gdje i danas živi. Pored svoje službene dužnosti aktivno se bavio i drugim stvarima. Tako je stalno saradivao po istaknutijim katoličkim časopisima, a od 1922 bio je urednik izdanja poznate Mohorjeve družbe u Celju. Za vrijeme okupacije pomagao je intencije Osvobodilne fronte čime je navukao neprijateljstvo konzervativnih katoličkih krugova koji su javno zahtijevali njegovo hapšenje i proganjanje. Poslije oslobođenja radio je u društvu narodnofrontovskih sveštenika i sređivao svoja sabrana djela od kojih je dosad izašlo više knjiga. Za njegovu osamdesetogodišnjicu Državna založba Slovenije priprema izdanje izbora njegovih crtica pod naslovom »Moja njiva« i idiličko-planinskog spjeva »Triglav«.

Književni rad F. S. Finžgara je i obilat i raznovrstan. U početku je pisao pjesme, zatim je prešao na prozu, gdje je dao veliki broj pripovijedaka, novela i crtica, nekoliko romana; zatim je napisao nekoliko drama i više eseja o raznim slovenačkim književnicima i o važnim pitanjima slovenačke književnosti.

Finžgar je počeo pisati vrlo rano, još u gimnaziji. Sudjelovao je u gimnaziskim »Domačim vajama« koje je u osmom razredu i uređivao. Iz đačkog doba potiču njegove prve pripovijetke »Gozdarjev sin« i »Zaroka o polnoči«, kao i prva štampana pripovijetka »Mladi tat«, objavljena u »Vrtcu« 1892 g. U »Vrtcu«, listu za omladinu, radio je naročito na dječjoj književnosti pod raznim pseudonimima (Fr. S. F., Basnigoj, Naum). Uskoro se pojavio i u centralnom časopisu katoličkih književnika »Dom in svet«, gdje je objavio čitav niz lirskih pjesama, pjesničkih pripovijedaka i balada (»Milionar«, »Bolnik«), kao i planinarsku idiličku poemu »Triglav«. Tada kod njega nastaje preokret i on ostavlja poeziju i definitivno se prihvata pripovijedaka s motivima iz narodnog života. Iz istog miljea uzima i motiv za svoju prvu dramu »Divlji lovac«. Poslije kraćih pripovijedaka, prelazi na roman, unoseći u pripovijedanje epsku širinu i zadirući u socijalne i istoriske probleme. Tako njegov prvi roman »Iz modernog sveta« (1904) iznosi prilike fabričke sredine i zadire u rješavanje pitanja odnosa između radnika i kapitalističkog fabričkog miljea. Dvije godine docnije pojavljuje se njegov najpoznatiji roman »Pod svobodnim solncem« sa motivom iz doba slovenačkog naseljavanja na Balkan i borbe sa Vizantijom, za kojega je materijal našao kod slovenačkih istoričara i vizantiskog pisca Prokopija. Taj roman se ocjenjuje kao prvi veliki tekst svjetskog značaja u slovenačkoj literaturi i na njemu se osjećaju uticaji Sjenkjevičevih romana. Tu Finžgar jasno i nedvosmisleno ističe potrebu ne samo jugoslovenskog, nego opšteslovenskog jedinstva i sloge. Ovi radovi su utvrdili Finžgarev književni prestiž, ma da su pokazali da se pisac na ovom tlu ne kreće sa onom sigurnošću kao kad prikazuje stvarni život slovenačkog seljaštva. Zato se i autor sam vraća svom omiljenom predmetu, slovenačkom selu, i donosi veliki broj novih pripovijedaka, među kojima centralno mjesto, po problematici i značaju, zauzima »Dekla Ančka«, kao i dvije drame »Naša krv« i »Veriga« koje su se sa uspjehom, naročito ova posljednja, prikazivale u slovenačkim pozorištima. Prvi svjetski rat i njegove grozote nalaze odjeka i kod Finžgara u nizu njegovih pripovjedačkih djela, kao što su »Prerokovana«, »Boji«, »Hronika gospoda Urbana«, »Polom«, itd. Nešto docnije daje i novu dramu »Razvalina življenja« u kojoj majstorski obrađuje alkoholizam i sve njegove užasne posljedice. Među njegovim esejima ističu se članci o Gregorčiču, Prešernu, Župančiču, Cankaru itd.

Finžgar je realist. On najradije opisuje žive ljude iz svoje okoline i vjerno prikazuje njihove patnje, njihove misli i njihove težnje. Slovenačko selo u njemu dobija svog pripovjedača koji, ma da katkad zapada u etičko rješavanje, ipak vjerno daje njegovu sliku sa svim njegovim vrlinama i manama. U njegovim pripovijetkama živi njegova gorenjska seljačka gruda i njen se dah osjeća pored svih etičkih i moralizatorskih primjesa. Razumije se da Finžgar nije ostao samo na tom terenu. Kod njega se sreću i drugi motivi, motivi razmišljanja (»Moja duš vasuje«), motivi iz drugih krajeva, sa njegovog puta u Rim, itd. Ali ono što mu je pribavilo široku popularnost jesu i ostaju njegove pripovijetke sa motivima iz seoskog života koje ni danas nijesu izgubile svoju popularnost i svježinu.

APLAUDIRAJTE – AKO VAM SE SVIDJA?

Piše:

(Crtež Džumhura)

MILAN ĐOKOVIĆ

Dramska pretstava je završena. Spustila se zavesa. Gledaoci su, ustajući sa svojih sedišta, jurnuli garderobama da se, verovatno, što pre dokopaju kaputa i šešira, da brzo izađu iz pozorišta i uhvate red za poslednji trolejbus. Usput su neki, onako žureći, udarili dlanom o dlan, ili vrhovima prstiju o vrhove prstiju. Zavesa se trgla, kao da nešto premišlja, a onda se podigla i na otvorenoj pozornici pojavili su se glumci. Tog trenutka aplauz je živahnuo, ali reke koje vode ka izlazima nisu smirile svoje tokove i pozorište se naglo praznilo, svake sekunde. Među redovima pustih fotelja ostala je šačica najoduševljenijih i neumorno lupala u dlanove, ali taj slabi pljesak nije uspeo da podigne zavesu. I sve se utišalo.

Gledaoci su se, u raznim pravcima, počeli da razilaze. Posmatrajući ih, videli ste da mnogi od onih koji su hitali »ne hvataju« trolejbuse. Neki, čak, u gomilicama stoje pred pozorištem i živo izmenjuju svoje utiske.

I vama je postalo jasno da ona malopređašnja hitnja nije, za svaki slučaj pojedinačno, bila izazvana strahom od pešačenja ... Ako se, ipak, potrudite da joj nađete objašnjenja, možda ćete nabasati na sasvim kratak odgovor: »Psihoza ... koja opravdano (zbog saobraćajne politike koja nije našla srećan sklad s kulturnom politikom) zahvati jedne, pa se neopravdano prenese na druge« ... Ili, da ne prenaglite, ima i drugih odgovora u opravdanje onima koji stoje pred pozorištem da izmenjaju svoje utiske a samo nekoliko trenutaka pre toga su se žurili, čak i »borili« da se probiju do garderoberskih stolova? Ako, budite uvereni, ima i drugih odgovora, svakako se s najnaglašenijom sigurnošću može reći da ti ljudi nisu bili ravnodušni prema pretstavi i umetnicima, dok se pretstava razvijala pred njima. Naprotiv. Sami ste se osvedočili s kakvom su napregnutom radoznalošću pratili zbivanje na sceni i kako su vatreno, doduše »nepropisno« pokušavali da posle činova izazovu glumce pred zavesu. Da. Pa kako se taj živi, uzbudljivi kontakt između pozornice i gledališta tako brzo napreča prekida? Kako to da gosti s velike svečanosti, gde su se ugodno osećali i činilo se da bi još dugo na njoj ostali, odjedanput, kao preplašene ptice, prhnu na sve strane? Je li to još jednako i samo psihoza? Ostavimo samim gledaocima da razmisle o — psihozi a saobraćajnim vlastima da otklanjanju psihoze te vrste. Ali ima ,rekao bih, drugih razloga koji, udruženi sa psihozom, možda i jače nego ona deluju na ukorenjivanje navike da se gledalište brzo isprazni na dramskim pretstavama, da se na završetku dramskih pretstava aplaudira i malo i mlako. Jedan od tih razloga, po značaju možda najbitniji, diktovala je sama — pozorišna uprava. Evo, odmah ću ga reći. Da naši ljudi vole dramsku umetnost, nije potrebno naročito dokazivati. Najbolji su dokaz stalno pune dvorane u sve tri beogradske kuće (ja o aplauzu govorim pod neposrednim utiscima iz beogradskih pozorišta), nervozna jagma oko ulaznica, dugi redovi pred biletarnicama (jedini redovi koji bude radosno osećanje), onaj veseli žamor pred pozorišnim zgradama kroz koji svakog trena i sa svih strana probijaju one dve jednostavne, ali po svom smislu, po onome što otkrivaju o našem čoveku i njegovom interesu za kulturu dirljive reči »Kartu više«. Pa onda, upitaćete se, zar ta publika, koja je kadra sa izvanredno plemenitom upornošću da po kiši i vetru čeka kartu, zar ta publika da aplaudira manje nego što se aplaudiralo u vreme kad je, nekad, prepuno gledalište bilo događaj o kojem se pričalo, dok je danas najobičniji i najsvakodnevniji fakt našeg života? Dakle, koji je to razlog, diktovan iz samih beogradskih pozorišta? Evo. Mi smo, ne bez određenih i sa umetničkog gledišta opravdanih pobuda, pre, otprilike, tri godine, trenutno, »preko noći« ukinuli staru i osveštanu praksu da se zavesa na aplauz diže posle činova i propisali dizanje zavese samo posle završetka pretstave. (Opera, tada, to nije učinila, iz svojih opet opravdanih razloga, i kod nje se nije ništa promenilo, čak je njeno gledalište postalo daleko življe i bučnije). Dramski glumci su poslušali naš propis i povinovali mu se. A publika se, na našu žalost, nije složila da tako naglo menja svoje navike, ili, tačnije rečeno, nije, onako nepripremljena, ni mogla da shvati šta se od nje traži. (Niko se nije setio da joj prethodno objasni!). I onda, desilo se ono što je trebalo i očekivati. Publici se svidela umetnička igra, ona hoće, neodoljivo, da javno manifestuje radost koju je doživela — i pljeska, spontano, oduševljeno. Prirodno je da ta radost gledališta bude podeljena s pozornicom, koja ju je i pokrenula. Ako se na aplauz digne zavesa i glumci, lice u lice, od onih za koje su i spremali pretstavu prime pozdrave, njima će, glumcima, ovladati osećanje da su našli pravi odjek u publici, da su njihovi napori krunisani uspehom, da su sredstvima svoje umetnosti oživeli delo i likove u njemu, da, jednom rečju, umeju da govore svojoj publici; a publika će, kad se na njen aplauz digne zavesa, dobiti osećanje da se njen glas — to je, ustvari, njeno mišljenje — poštuje i biće gotova da i drugi put dâ glasa od sebe. Sa svoje strane, glumci će pred nemim gledalištem (a samo onaj ko je stajao na pozornici zna kakva je ogromna i, često, presudna snaga i vlast gledališta biti u nedoumici jesu li potrebni svojoj publici, razume li ih ona, da li ih vole ili ne vole oni bez kojih nema ni njihove umetnosti.

Da se razumemo. (Ako je potrebno i to reći?). Ovde nije govor o komercijalnom ili uopšte neumetničkom traženju ili izazivanju aplauza po svaku cenu. Pozorište koje se rukovodilo takvim motivima kod nas je odavno otišlo u muzej starina. Reč je o jasnom, drugarski toplom ili kritički oštrom odnosu pozornice čija je dužnost da govori najčistijim umetničkim jezikom, s najčistijim kulturnim motivima, i publike koja ima pravo da u pozorištu traži pravu umetnost, da negoduje, otvoreno i glasno, najzad, ako pozorište hoće da je vrati na putove koji su s pravom i u interesu umetnosti napušteni, putove postizavanja kontakta između scene i gledališta povlađivanjem nerazvijenom ili iskvarenom ukusu.

Na kraju, rekao bih da u izvesnoj meri i naša štampa mora podeliti odgovornost što je neosporno velika, veća nego ikad ljubav našeg gledaoca prema našem pozorištu izgubila vatrenost, pretvorila se, skoro, u hladni respekt, što nema one neophodne vreve i tiske na »mostovima« između pozornice i gledališta, ne samo pred pozorištem i u gledalištu. Dobro je vaspitavati publiku da voli celinu umetničkog dela u pozorištu. Ali nije štetno, nego je i vrlo potrebno kad se piše o pozorištu govoriti i o ljudima, pojedincima u njemu, pozorišne umetnike prisno vezati s publikom, otprilike, s nužnim ogradama, onako kako mi, čitaoci štampe, zahvaljujući sportskim novinarima, živo saosećamo sa našim futbalerima, pošto smo se upoznali s težinom i odgovornošću njihova zadatka.

U umetnosti se može voleti i mrzeti. Ponekad neopravdana mržnja i blagotvornije deluje nego preterana ljubav. Sve je to ljudski razumljivo. Ukusi ne moraju biti isti u svih ljudi. Zato umetnost treba hvaliti ili kuditi. Ali je za nju najopasnije ćutanje. U ćutanju je teško razlikovati pobude i ono uvek deluje negativno.

Zato, aplaudirajte — ako vam se sviđa!

A pozorišta su dužna da otklone izvesne manire u radu koji sputavaju publiku da otvori srce pred svojim umetnicima.

Odlikovanje F. S. Finžgara

Prezidijum Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije odlikovao je Ordenom zasluge za narod prvog reda slovenačkog književnika Frančišeka Finžgara za naročite zasluge učinjene našim narodima na književnom polju.

Kratke vesti iz inostranstva

Domije: »Rentijer sa palicom« (Balzak 1840 g.)

»RENTIJER SA PALICOM«

Francuski list »Ar« objavio je dosad malo poznat Domijeov drvorez koji pretstavlja Balzaka kao »rentijera sa palicom« oko 1840 g. Ovaj portre škrenuo je pažnju na prijateljstvo koje je vezivalo čuvenog romanopisca sa Domijeom. Oni su se upoznali 1830 g. kada je Balzak redigovao tekst »Karikature« u kojoj je Domije saradivao. Balzak je, osetivši izvanrednu obdarenost svoga prijatelja, govorio da Domije ima »Mikelandela pod kožom« i često mu je davao ideje za njegove litografije.

ZBORNIK PRIPOVEDAKA SAVREMENIH ENGLESKIH PISACA

U izdanju edicije »Leman« u Londonu objavljen je zbornik pripovedaka savremenih engleskih pripovedača. Zbornik je uredio Džon Leman. U ovom zborniku sakupljene su pripovetke engleskih pisaca V. S. Pričeta, Elizabete Boven, Grahama Grina, Džordža Orvela, Henri Grina, Rozemonda Lemana i drugih.

PISAC SAMERSET MOM I AKADEMIJA MLADIH KNJIŽEVNIKA

Američki pisac Samerset Mom pokrenuo je — prema vesti američkog književnog časopisa »Satrdi Rivju« — kod mnogih privatnih lica akciju za osnivanje akademije mladih pisaca, koja bi trebalo da se sagradi u blizini Pariza. Ova bi akademija bila namenjena istaknutim mladim piscima u svetu i po uzoru na akademije likovnih umetnosti, muzike i dr. pružala mogućnost mladim piscima za njihovo dalje obrazovanje. Samerset Mom već radi na prikupljanju materijalne pomoći i predlaže da se ustanovi i izvestan broj godišnjih stipendija za mlade pesnike, romansijere, pripovedače i dramaturge.

ANTOLOGIJA SAVREMENIH ITALIJANSKIH PISACA

U Italiji je nedavno objavljena nova antologija pod naslovom »Novi italijanski pisci«. Antologiju je uredila Margarita Kostani. Ova antologija — po mišljenju kritike — daje kroz svoje priloge iz poezije i proze jasnu sliku savremene italijanske literature, njenih pravaca i stanja u kome se ona danas nalazi.

MUZIKA NAŠEG VREMENA

Pod naslovom »Muzika našeg vremena« u Americi je nedavno objavljena, u izdanju edicije »Norton«, istorija muzike dvadesetog veka. Autor ovoga dela Adolfo Salazar daje iscrpnu analizu muzičkih ostvarenja u svetu od konca devetnaestog veka do današnjih dana, osvrćući se jednim delom na muzičke tradicije do početka stvaranja muzike dvadesetog veka.

BIOGRAFIJA IGORA STRAVINSKOG

Izdavačko preduzeće »Patnam« u Americi objavilo je studiju američkog muzičkog kritičara Aleksandera Tansmana o muzičkom stvaralaštvu kompozitora Igora Stravinskog. Po mišljenju kritike Tansman je dao ubedljivu analizu dela ovoga kompozitora sa estetskim pogledima na muziku pre njega.

MISAONA OSNOVA SARTROVOG DELA

Primož Kozak

»La vie ne commence qu'an delà de désespoir«.

Malo je pisaca i mislilaca, koji bi misaone ljude toliko uzbudivali, koji bi za jedne bili naprosto simboli dekadencije a druge bi u dubini njihove duše uznemiravali, pisaca koji bi imali toliko pobornika, podražavalaca pa i stvaralaca pod svojom zastavom, kao što je to slučaj sa Žanom Polom Sartrom. Na kraju, malo je stvaralaca koji bi imali toliko koliko Sartr da kažu o savremenom zapadnom Evropejcu, koji bi tako jasno osetili i spoznali njegovu unutrašnju strukturu.

Sartrovo delo je opsežno. Od prvih eseja o egzistencijalizmu, od novela pod naslovom »Zid«, preko psihofenomenološkog eseja »Egzistencija i ništavilo«, preko zbirke drama (poznate su »Muhe, »Iza zatvorenih vrata« i »Prljave ruke«), novih eseja o ostetici i novela — do velikog teksta, romana »Put slobode«, do posleratnih filmskih scenarija i ideoloških eseja, do Sartrovog najopširnijeg rada, sinteze njegovog životnog dela, egzistencijalističke etike »Čovek«, na kome još radi.

Interesantno je da se danas uz egzistencijalizam najčešće vezuje baš Sartrovo ime, a da se manje pominju tvorci te škole, Kirkegard i Hajdeger. Sartr je njihov učenik po pogledima i po metodu. Ipak, između starije generacije egzistencijalista i Sartra postoji razlika koja snažnije podvlači njegovu ličnost i koja je uzrok da se ljudi za njega interesuju.

Egzistencijalizam starih je eklektička filozofija, metodski satkana iz proteklih idealističkih škola, a taj metod je ustvari sklop metoda raznih evropskih mislilaca u istoriji. Čovek ima utisak da njenim tvorcima nije bilo toliko stalo do istine, koliko do novih misaonih kombinacija koje su i njena osnovna vrednost. Izradili su je mozgovi koji su sposobni za najzamršenije umne špekulacije, a koji su daleko od života. U krajnjoj liniji taj je egzistencijalizam idealistički sistem koji znači polemično suprotstavljanje materijalističkom pogledu na svet.

Sartr je tu filozofiju prihvatio, kao što je prihvatio i njen metod. U čemu je dakle razlika? Egzistencijalizam je jedna od idealističkih koncepcija sveta i čoveka. Sartr prenosi težište na čoveka, gradi dagle egzistencijalističku etiku.

Njega ne interesuje objektivna stvarnost i njena slika, ne interesuje ga ni egzistencijalistička interpretacija objektivne stvarnosti, tako da komentatori njegove filozofije, koji pokušavaju da je pruže u celosti, moraju da pribegavaju Hajdegeru i Kirkegardu, da bi ispunili prazninu. Kakav je odnos materijalnog sveta prema čoveku, kakav je razvoj ljudskog društva i pojedinaca u njemu, time se Sartr ne bavi. Težište prenosi na čoveka. Ali ni tu ne ulazi u probleme kao naučnik, kao analitičar koji hoće da sazna objektivnu istinu o ustrojstvu čoveka, o njegovom razvoju i funkcionisanju. U celini odbacuje objektivni pogled, odbacuje istinu koja je naučno utvrđena, i to uz konstataciju da takva istina za život pojedinaca ne znači ništa. Ispituje čoveka kao subjekta kao individualnost njegov unutrašnji misaoni i osećajni život i tu gradi svoj sistem. Gradi ga na psihologiji individualiste, koji je svestan sam sebe i postavlja sebi pitanje o smislu svog života, traži sreću i pomirenja sa samim sobom. Takav subjekt postavlja on za osnovu svoje etike. Pri tome, svojom doslednošću odlazi u apsurd, jer mu je takav subjekt osnova svih ljudskih odnosa i dela.

Centar Sartrove filozofije — koju on sam označava kao humanizam, kao filozofiju koja se vraća od nauke ka nedokučivim, razumu nepristupačnim ljudskim osnovama — jeste čovek. Čovek kao apriorno data individualnost, koja je došla na svet sa svim pitanjima i odgovorima u sebi, koja je istoriski i socijalno izolirana, jednom rečju, koju determinira jedino njeno sopstveno ja. Taj čovek funkcioniše moralistički, bavi se jedino problemom svoje sopstvene svesti, ili, kako to karakteriše Lefevr u svojoj kritičkoj studiji o egzistencijalizmu, »ne rešava problem ljudske svesti, nego problem čoveka koji je svestan«. Ustvari to je određeni tip čoveka, evropska građanska individua, koju Satr ne tretira kao rezultat istoriskog društvenog i kulturnog razvoja, nego kao apriornu osnovu čoveka.

Sartrova individua stoji u svetu potpuno sama. Nije zavisna ni od društva ni od materijalnih okolnosti u kojima živi, potpuno je dakle slobodna. Ali to nije Dekartova sloboda, kod koga je čovek slobodan onda kad postupa po svojoj volji. Sartr traži slobodu negde dublje i nalazi je kao apriornu, suštastvenu osobinu ljudske svesti. Ta sloboda ide do potpuno nesputanog izbora načina života, do potpuno slobodnog izbora svoje sudbine. Sartr tvrdi da nijedna stvar ne može definisati ljudska delanja i htenja, da je čovek osuđen na slobodu. Njegova individua slobodno bira odnos prema čoveku, prema društvu i čak prema svetu. Sartr priznaje doduše neku objektivnu stvarnost, koja je slična Kantovoj stvari po sebi. Karakteriše je kao čvrstu, nepokretnu materiju. Ta materija mu je završena, sama u sebi zaključana celina, koja se ne kreće niti se menja, koja je puna i večito sama sebi jednaka. Čovek je gleda i vidi na svoj način, po svom odnosu prema njoj daje joj smisao i svrhu. Ma da ta objektivna realnost ograničava čoveka, Sartr ne priznaje da ga determinira i da se čovek manifestuje mišlju i delom upravo u odnosu prema objektivnoj stvarnost. Štaviše tvrdi da on odabira odnos prema njoj potpuno slobodno, da je za svoje patnje i napore odgovoran jedino samom sebi.

Prema Sartrovoj filozofiji sloboda je dakle suštastvena osobina ljudske svesti. Ali čovek se te slobode u sebi boji, beži pred njom i povlači se u stremljenja i delatnost svakidašnjeg života. Čovek hoće da bude vezan jer veruje da će tako sam sebe prevariti. Zato i nije slobodan, već ga sputavaju okolnosti. Ali on mora samo biti svestan da je slobodan. A upravo te svesti čovek se boji, jer ta svest je ništa, ništavilo. Iz toga ništa izviru sve ljudske težnje i delanja na svetu. Sartr ga naziva »praznina sredine« i pred tom pražninom čovek beži.

Gde je izvor te praznine? Interesantno je da je on u dijalektici. Sartr je negaciju negacije jasno shvatio. Video je da čovek nije nikada zadovoljan, nikada pun, da se potreba, u trenutku kad je zadovoljan, već negira i u čoveku se rađa nova potreba. S tačnim i jasnim osećanjem čoveka koji neprestano analizira samoga sebe, ustanovio je da pojedinac nije do smrti konačno oblikovan, da je u neprekidnom nastajanju. Ali pri tom on negira razvoj u vremenu. Negira da taj proces vodi čoveka uvek do novih rezultata, da na osnovu tog procesa čovek raste i menja svoj lik. Sartr tumači to ovako: Pošto čovek stalno nešto traži, pošto nikad nije zadovoljan i uvek nešto negira, u njegovoj duševnoj strukturi već je ta negacija kao aprioran činilac. Pretvara je u suštinu ljudske svesti, u središnju prazninu pred kojom čovek beži. Čovek uvek hoće nešto da postigne, a nikada ne postiže ništa, jer sve što postigne, već negira. Život pojedi-

B. Mijre: Žan-Pol Sartr

naca, dakle, neprekidno je bekstvo, neprekidno traženje neke dopune, nekog sredstva koje bi njegovu unutrašnjost, središnju prazninu, ispunilo. Ali to bekstvo nema smisla, kako kaže Sartr, ako je »nepotrebna strast«. Jer čovek nikad ne može naći svoju dopunu, njegova je suština sama u sebi celina, ona je »neant«, ništa, ništavilo.

Toj negaciji Sartr je dodao i sva ona nervna raspoloženja kad čovek ne razaznaje jasno svet oko sebe ili ga zbog određenog cilja ne opaža. Takva je dakle po Sartru struktura ljudske svesti, kojoj on postavlja nasuprot punu i završenu materiju.

Iz materije je ljudske telo. Ono je dakle neško puno, čvrsta stvar, koja je ljudskoj svesti isto tako suprotna kao i svi ostali materijalni predmeti. Čovek isto tako upotpunjava svoje telo da bi popunio svoju središnju prazninu, kao što upotpunjava sve ostale materijalne predmete. Na tu bazu Sartr postavlja ljudski život. Čovek slobodno bira svoj odnos prema svom telu. Ali pošto je telo nešto, određena objektivna stvarnost, ljudska svest pokušava da ga upotrebi kao sredstvo kojim bi mogla da se ispuni. Rastapa se u njemu, razliva se, tako da čovek dobija nekakav poseban karakter, koji Sartr naziva lepljivost. Poredi je s medom, smolom, rastopljenim šećerom. Svest on pretstavlja kao tekuću, svuda prisutnu, neizbežnu negaciju, koju poredi s vodom. Ako čvrsto telo upija tekuću negaciju, nastaje od toga dakle lepljiva smesa, nastaje čovek svakidašnjice. Još jednom: Ljudsko telo je od krvi i mesa, iz materije. Njegov drugi pol egzistira i to je svest, a svest je upravo ono središnje ništa, središnja praznina. Telo postoji, egzistira, uopšte jeste, ako se svest, koja hoće svoje ništa da ispuni, rastapa u telu i pokušava na taj način da se ispuni, hoće s uživanjem da postigne sreću.

Iz ta dva činioca, po Sartru, sastavljen je ljudski život; postoji samo niz varijacija boja između tih činilaca.

Ljudi su, dakle, po svojoj strukturi jednaki. Sve pokreću ista htenja, isto, nedosledno bekstvo pred samim sobom. Pošto su prazni, traže dopune u punim, egzistentnim, jasno i konačno oblikovanim predmetima. Ipak, to nije kolektiv koji je svestan svoje sudbine i koji na bazi te svesti traži neka kolektivna rešenja.

Tu počinje Sartrova praktična etika iz koje izvire gorepomenuta, metafizički zamišljena struktura čoveka kojoj je ona docnije pokretač.

Individua naime traži dopune i u svom bližnjem. A pošto mu je bližnji jednak, pošto isto tako beži od samog sebe i hoće da se ispuni, pošto je isto tako slobodan u svom bekstvu, jer je isto tako tačan, neoblikovan i nejasan, individua pokušava da ga primi, da ga napravi čvrstom, punom stvari. Zato čoveku služi pogled, odnosno mišljenje, odnosno sud i u celini svi oblici ljudskog opštenja, sem neprijateljstva i uništenja. Čovek hoće svog bližnjeg da »eternizira«, da napravi od njega čvrstu i završenu dopunu, da bi njome zatvorio svoju središnju prazninu. Hoće dakle da ga poseduje, da ga ima. Tu Sartr ne pravi razlike između normalnih i perverznih polnih nagona kao ni između prijateljstva i sadizma; svi ti oblici ljudskog unutrašnjeg života njemu su samo pokušaji kako da se pobegne od samog sebe. Čitav ljudski život za njega je neprestana i ogorčena borba između pojedinih individua, koji dodvoravanjem ili nasiljem pokušavaju da sputaju slobodu svog bližnjeg, da je upotrebe za sebe, na bazi večitog bekstva pred sopstvenom pražninom.

Tako se, dakle, ljudi međusobno bore i pokušavaju na sve moguće načine da podjarme svoje bližnje. Ali svako je prazan i njegova težnja je u samoj osnovi pogrešna. Ljudi pokušavaju da se spasu, ali svaki pokušaj svršava se porazom. Pokušaj i poraz — to je život pojedinca. Tako se neko zaljubi i kad spozna da je njegova ljubav samo prevara, podaje se sadizmu; kad spozna da je sadizam besmislen, postane mazohist, i tako dalje.

Ljudi se međusobno muče, lažu i pretvaraju, na sto načina pokušavaju da prevare svoje bližnje i jedan drugom prouzrokuju samo patnje, jer svaki od njih sledi svoj sopstveni cilj.

Sartr ima za ljude dva merila. Prvo je njihov život. Većina ljudi živi u svojim planovima, u budućnosti. Ti su ljudi ubeđeni da će se ispuniti, to jest da će postati srećni uskoro, kroz mesec ili godinu dana. Pokušavaju da budu srećni svakog sledećeg dana i svaki dan bivaju poraženi. Drugi žive u svojoj prošlosti, u uspomenama koje su isto tako čvrste i savršeno oblikovanje kao i materija, pa se ispunjavaju njima. Prema drugom merilu ocenjuje Sartr ljude koji su svesni svoje praznine i slobode. Deli ih u više ili manje probuđene. Jedna krajnost su oni koji žive prema sudu svojih bližnjih, koji hoće da ugode onima koji ih okružuju i oni su takvi kakvi hoće njihov krug da ih ima. Ti nisu svesni svoje suštine. Druga krajnost su ljudi koji osećaju prazninu, koji hoće dopune i intenzivno ih traže.

Ali niko nije srećan, svi pri svojim pokušajima doživljavaju poraz. Ipak neće da budu svesni svoje praznine, jer se nje boje. Svest da su prazni omogućila bi im očekivanje sreće, zato ih hvata užas pred tim saznanjem.

Sartr ne daje odgovor na krajnje pitanje. S Hajdegerom koji tvrdi da je ljudska suština ništa i da je smrt ništa, da je čovek tek u smrti jednak sam sebi, Sartr se ne slaže. Na ovu, upravo nemačkom superiornošću izrečenu tvrdnju, on ne pristaje i tu je nedosledan svojoj filozofiji.

Sartr tako razlaže suštinu ljudskog morala i osuđuje ga. Ako odbacimo prvi deo njegove etike koja govori o ljudskoj strukturi, gde je poznavanje psihologije određenog čoveka dovedeno do apsurda, ipak se možemo zaustaviti na rezultatima njegovog saznanja ljudi i života koji nam o savremenom moralu Francuske i zapadne Evrope govori više nego li sve duhovito i oštro pisane kritičke studije.

*

Pred sobom imamo dve grane Sartrovog dela koje su različite međusobno i, skoro nepovezane. Na jednoj strani do apsurda dovedena psihološka filozofija koju čovek, koji bar delimično poznaje savremenu društvenu nauku, descendentnu teoriju i psihofiziologiju, ne bi mogao da uzme ozbiljno, a na drugoj sugestivne likove koji su izraz neke životne realnosti. Tako bi se na prvi pogled podelilo Sartrovo delo prema osnovi na kojoj je jedna ili druga grana izrasla. Ipak smo bliže istini ako podelimo to delo prema kvalitetu, to jest, je li Sartr bliži životnoj stvarnosti svojom teoretskom misli, ili kao poznavalac određene prakse. U ovom slučaju je njegov opis homogen, on je rezultat njegovih iskustava.

Sartr je član najkulturnije buržoazije sveta. Ta buržoazija ima za sobom duge vekove feudalnog i gra-

(Nastavak na četvrtoj strani)

Slobodan Galogaža

Susreti

K o zna zašto se želi
ponekad
šumska tišina duboka?
I ko zna zašto nas u nekom danu razveseli
kad na slici sretnemo
mekani zagrljaj oka.

Pa često mislim u noćnim snima
koliko manje čovjeku treba
da stane srećan na raskršćima:
dvije — tri drage riječi od srca
i skroman zalogaj hljeba.

MIHAILO LALIĆ

ZEMUNICA U PALJU

U ravnici pored ceste, blizu kuće skojevca Vuja Nedića — koji je još jedini znao za sklonište u Palju, a znao je to jer je pomagao pri kopanju i, ukrivajući tragove, iskopanu zemlju prenosio na ledima, u rancu, daleko preko goleti, da je baci u Kokorin Potok — stajala je stara šljiva, naizgled sasvim obična, ali koja je tih dana imala i značajniju namjenu. Tu se Savo Dabetić, po unaprijed utvrđenim znacima, obavještavao o događajima u selu. Kad je šljivovo stablo poduprto čvornovatom grabovom rogljom, tobože da ne padne — to je najavljivalo opasnost, i on se oprezno udaljavao u brda; ali kad roglja, kao slučajno oborena, leži na travi pod voćkom, a to je bivalo češće, on je mirno zalazio u kuće i održavao sastanke i razgovore.

One novembarske noći kad je, mnogo ranije nego obično, počeo da pada prvi snijeg nagnan sjevernim vjetrom — Savo Dabetić nađe šljivu poduprtu, a niz roglju je visila i klatila se obješena obramnica s nenačetim hljebom i zavežljajem sira. To je značilo da će opasnost duže trajati i da se treba zatvoriti u skrivnicu bar za tri-četiri dana. On spremi hranu u ranac a praznu torbu objesi na isto mjesto. Zatim se okrenu i pođe preko njiva već obijeljelih praćen sve gušćim talasima vijavice. U goluždravoj ljeskovoj medi, na izlazu iz sela, zasta da promisli kud će.

Još mu se čini da je prerano za snijeg i da to može biti samo jedna od onih pljuskovitih provala što kratko traju i brzo iščeznu. U tom slučaju ne bi dobro bilo da otkriva zemunicu u Palju, taj svoj najjači adut, na tako jevtin prepad poslije koga se može očekivati još mjesec dana kopnine i lijepog vremena. Treba prvo vidjeti, jer možda iza tog snježnog vela, tu negdje blizu, stoji vedro nebo s nasmijanim zvijezdama.

Pod lješćarom žubori tih potočić; u Navotini, preko Lima, laju psi na vuka koji se sa snijegom spustio niz Papradnice. Gase se lampe po selu, a ona očekivana vedrina ne bliži se nego se, naprotiv, udaljava. Snijeg raste brzo kao napast a hladnoća i drijem obuzimaju usamljenog mladića u ljeskovini kraj Vinicke. Posljednjih dana je nahladio i sad osjeća čudnu klonulost u tijelu i njemu sasvim novu želju: da mu je, nekako, da ne mora nikud više da mrdne, da ne diše, da ne osjeća, da bude od svega nezavisan... Ima nešto zamamno i sumnjivo u toj želji i u njenom tajnom skladu sa svim što ga neprijateljski okružava.

On ustade, strese hrpe snijega s grudi i kamena i pođe prema Palju. Sporo, nogu pred nogu ide — posljednjih dana, iako su potkraćeni s obje strane, ostaje mu mnogo vremena za bacanje. Navikao je da taj višak vremena skraćuje sporim hodom i beskrajnim razgovorima s jednim izmišljenim saputnikom, vrlo upornim u svojoj navici da u svemu oponira i da se nikad ne složi u tim nijemim rasprama bez svjedoka. Sve samoće imaju takvog saputnika: on niče iz onog tihog «sam sa sobom« i — u zavisnosti od odnosa između pritiska uobrazilje i izdržljivosti živaca, kao i od trajanja samotništva koje taj odnos mijenja na štetu živaca — može da primi određenije crte, ustaljene navike, izglede i razmjere.

Savo Dabetić je dugo bio bez njega, a tek s dugim jesenjim noćima pojavio se taj njegov »saputnik«, maskiran kao neka pomoć za skraćivanje suvišnog vremena. Prema tom sićušnom svadljivom duhu opreznosti — on je od početka imao otvoreno prezriv odnos. Onda primijeti da — kao u nekom čudnom ogledalu — i taj odgovara ravnom mjerom. Iz noći u noć ta utvara, rođena iz dokonih samotničkih diskusija, počela je postepeno da se osamostaljuje, uobličava i izdvaja kao posebno biće i da se sve češće pojavljuje u trenucima umora i klonulosti. Danju ga nema nikad, nema ga ni uveče, kad Savo ulazi u selo s bombom u lijevoj i revolverom u desnoj ruci; ali, pred snom i poslije sna — kad su otporne snage tijela smanjene i ukočene — on se redovno javlja. Već ima svoje utvrđene navike, svoj stav i svoj zajedljiv ton u razgovoru. U posljednje vrijeme uobičajio je da ga sačekuje na izlazu iz sela i da mu se, kao živ čovjek, pridruži gore u pustim pobrđima.

Više potok ne žubori ni Lim ne huji. Umukli su i navotinski psi i sve se »utažbalo« zaglušeno suvim šumom složenim od milionskog kretanja sivih zvezdastih i kruničastih tjelešaca. Kroz suvo strujanje pahuljica — Savu se čini da opet osjeća **onog** tu negdje blizu iza sebe, sad možda bliže nego ikad prije. Već se čuje njegov hod, učestano disanje i neujednačen kas, a kad se okrene — vidi samo otkotrljane grudve za svojim tragom krivudavim i iskošenim u strmeni. Nevidljiv je, dakle, a ipak u prolazu ljulja grane s kojih padaju hladne i bezoblične guke i krpe snijega. Najzad se, eto, prišuljao sasvim blizu i već šapuće:

»Možeš ti meni pričati štogod hoćeš, i nadati se čemu ti je drago, ali ja ti kažem — sjutra će osvanuti snijeg visok do koljena, onaj što ne kopni lako kao što bi mi htjeli, i po kome se ne može kretati. Za mnoge naše biće to posljednji snijeg...«

»Vidjećemo i to čudo«, odbija ga Savo mrzovoljno i s prizvukom hladnog prezira.

»Biće to ne jedno, nego dva čuda«, nastavlja nevidljivi saputnik. »Misliš li da će četnici da blenu kad vide snijeg? Ili da lutaju nasumice po šumetinama, kao što naši rade? Ne, bogami! Vazda se pokazalo da su mnogo lukaviji nego što smo mislili, i veći majstori — jer su uvijek pripremljeni dočekali novu situaciju«.

»Pa šta onda?« ljutito sikće Savo i zastaje: htio bi da ga vidi i da ga odgurne niz strminu, da mu se više nikad ne vrati to zaplašeno zloguko čegrljalo. »Šta onda? De, šta s tim?«

»Onda — ništa«, kaže onaj, malo kao zaplašen, ali još uvijek pri svome. »Samo toliko, a to je, ako se pravilno shvati, dosta«.

Dolje u potoku skrši se šumnata i krtajovova grana pritisnuta snijegom. Od njenog oštrog praska Savo se trže i probudi onaj uspavani dio svijesti. Nevidljivi saputnik iščeze i više se ne javi sve do paljskog prodola.

Preko nezaštićene goletije snijeg pada iskosa, skoro pod oštrim uglom, sipajući gustim rojevima u oči i u njedra. Ostrvce posivjele šume jedva se raspoznaje u goloj bjelini pritisnutoj mećavom. Naježen i pognut, Savo uđe s gornje strane šumskog jezička i, već umoran i sanjiv, pipajući nogom potraži kamen postavljen pred ulazom zemunice. Nađe ga i nagnu se da raščisti ulaz. U tom trenutku javi se onaj što u sve sumnja:

»Zar ti ne primjećuješ ništa novo u ovoj šumi?.. Čini mi se da je onda bila mnogo gušća«.

Savo podiže glavu i pogleda: stvarno, ima neke razlike.

»Bila je gušća«, reče, »zbog lišća. Ono je opalo, zato sad izgleda rjeđa«.

On kundakom očisti snijeg, pazeći pri tom da ga ne nagomila. Zatim dlanovima zgrebe sloj lišća i pusti ga da upadne dolje u pukotinu. Odozdo u hladni vazduh, pročišćen snijegom, pokulja zgusnuti vonj ranjene zemlje i kroz njega tanak prijatni miris uležane paprati. Spuštajući se u susret tom mirisu — Savo se za trenutak sjeti kako su jednom, davno kao u priči, prijatno mirisali čisti čaršavi ouči praznika. To sjećanje, s ovlaš ocrtanim likom pokojne majke, samo se ugasi, kao daleko svjetlo, ne ostavljajući nikakva traga. On kresnu šibicu i nađe na ležaju dasku spremljenu za pokrivanje otvora. Staviće tu dasku gore na otvor, kao vrata koja se odozdo zatvaraju; snijeg još pada — imaće vremena da zamete tragove i pokrije dasku i sve izjednači bjelinom. Unutra je zagušljivo, on sačeka da se vazduh bar malo pročisti. Sjede na ležaj, stavi dasku preko koljena, kao sofru, i izvadi hljeb iz ranca.

»Hoću da večeram, pa da spavam«, reče, kao da nekog izaziva.

»Ja ne bih ovdje spavao«, javi se izazvani iz mraka, glasom vlažnim od zadaha zemlje. »Ima ovdje nešto što mi se ne sviđa. Ne znam šta je to, ali mi se čini da je tu neko dolazio i sjekao drva. Zato mi je sumnjivo«.

Savo se na tu opasku i ne osvrnu. Bez volje, silom, ne jede nego se guši jelom, meljući zdravim zubima posan i krt kukuruzni hljeb. Guta s naporom i pri svakom gutljaju osjeća bol u grlu i čudan otpor prema hrani. Onda mu to dosadi. On odloži ranac i ustade s ušima punim čudnog unutrašnjeg šuma, boreći se s vrtoglavicom. Daskom zatvori sivo okno ulaza nad sobom i skljoka se na vlažni ležaj od paprati. Ružna zaparna toplota zavlada u zatvorenom podzemom mraku. Grozničav san ga uze na mračnu maticu i ponese. S vremena na vrijeme ukazale bi se nejasne i čudne obale po kojima je, čas s jedne a čas s druge strane pritrčavao onaj sumnjičavi saputnik i dovikivao nešto nerazumljivo. Ponekad je izgledalo da se utvara udvojila i da govori dvostrukim glasom. Onda Savo razabra njen siktavi šapat:

»Tu pred ulazom fali jedno stablo. Sjećam se, bio je to lijep mlad hrastić. Sad ga nema, posjekli su ga i odvukli kao mrtvaca. Tako će oni vući i partizanske lješeve, dolje na cestu, da ih pokažu Talijanima, da tako opravdaju municiju i novčane izdatke ...«

»Nek đavo nosi i tebe i izdatke, pusti me da spavam-«, kaže Savo a san žuri da potopi šume i goleti i sav svijet zaparnim mrakom zemunice.

»Vidio sam mu okresane grane«, nastavlja onaj nešto drukčijim glasom, probijajući se ispod svih poplava mraka. »Liče na polomljena krila i tužno ih je pogledati. Sjutra će se četnici iza tih grana privući do zemunice, i ti nećeš moći da se braniš. Zar da pustiš da te uhvate kao Markovića? Ti nijesi on, ti si više dužan ...«

»Nikom ništa više ja nijesam dužan«, nemoćno i kao da se pravda pred nekim kaže Savo. »Bio sam komandir čete i borio se u pedeset bojeva i izvršio sve partijske zadatke. Sam sam već mjesecima na tom terenu gdje je Zeničić poludio i odakle je Tajović pobjegao da ne poludi. Život sam izlagao uvijek a čast komuniste nikad. Više ne mogu da učinim, više ni dužan nijesam. Pusti me da spavam ...«

Ali ga onaj ne pušta. On se na čudan način umnogostručio, a i glas mu je takav — te čas potsjeća na Vaja Kačakovića, čas na Radomira Mitrovića i još neke što su davno poginuli. Od toga se čini da je zemunica puna, tijesna i već zagušena.

»Dužan si više. Ne možeš ti određivati svoje dužnosti, to Partija radi. Dužan si da se boriš za socijalističku revoluciju, za milione ljudi koji te ne poznaju i nikad te neće znati. Ti si član Partije — sam si rekao da je to velika stvar. Moraš, dakle! Moraš da se boriš za radni narod, za potlačene narode, za sve nesrećne narode svijeta što ih svakih desetak godina tamane ognjenim metlama ratova! Dužan si, moraš da se boriš — a ne samo da poginešl«

»Bolestan sam«, kaže Savo u groznično polusnu. »Treba bar malo da se odmorim, pustite me već jednom, vi ... ne znam ni koliko vas ima!«

»Tako ti nikad nećeš ozdraviti: u zemlji se ne zdravi«, kaže glas već poznatog saputnika. Zatim se taj glas naglo mijenja i ubrzan, energičan, sikćući, zapovjednički navaljuje: »Ustani, mrdni, tresni se! Izađi odavde, zagrij se u hodu, neka ti bolest na znoj izađe! Ajde, diži se, kreni, druže!« I opet se vraća na onaj poznati, malo zajedljivi malo lukavi šapat: »Izađi samo da vidiš one grane, pa se onda vrati ako baš nađeš za potrebno.«

»Bole me rebra, i vrat i glava«, nabraja Savo. »Sve me boli, ali ako jednom ustanem iz ovog mrtvog drijema — prešpartaću selo, potražiću zasjede, pobiću se s njima. Nek ide do đavola ovaj gadni život, više se baš ne isplati čuvati ga kao malo vode na dlanu. Tresnuću njim i — gotovo!«

»I to je bolje, nego da te ovdje hvataju kao kunu u jami.«

On se probudi s tihim jaukom, ustade i jedva napipa šibice. Odgurnu dasku s ulaza i ljutito je baci dolje na paprat. Snijeg pokulja unutra hladeći mu vrele ruke i usijano čelo. Jedva se izvuče gore — udovi su mu obamrli a na grudima mu zapinju zamršene kožne futrole dogleda i fišeklija. On pogleda šumu pod mećavom i odmah vidje onu prazninu gdje je prije stajao posječeni hrast. U gomili okresanih grana nađe, opipa i razgleda nedavno zasječen panj. Onda uze jednu od tih grana i povuče je za sobom — dolje niz strmi pristanak pored šume, preko gole zaravni u dnu prodola i okomite nizbrdice iznad ceste. Zalet što mu ga je dala strmina — razmrda omrtljale noge, razradi ukočene zglobove, zagrija snažnu mišićavu mašinu tijela.

Trčao je i dalje, zadihan, vruć i bijesan. Uspori tek pored kuće Todo-

INDIVIDUALNO I TIPIČNO U PRIPOVECI IVE ANDRIĆA „BIFE TITANIK"

Tipično kao zahtev socijalističke umetnosti i svake prave umetnosti uopšte ostaje nedirnut i nepoljuljan zakon umetničkog stvaranja bez obzira na sva otstupanja bilo u pravcu njegovog apsolutiziranja i pretvaranja u preteću dogmu, bilo u pravcu njegovog detroniziranja i anarhičnog odricanja.

Tehnika i složenost rešavanja ovog problema u umetničkoj praksi dolaze otuda što je to zahtev za dubljom, stvaralačkom istinitošću: ne za unošenjem poznate ,opšte društvene i političke istine spolja u umetničku materiju, već za samostalnim otkrivanjem čisto umetničkim sredstvima, u živoj građi stvarnosti, nove posebne istine koja će se — ako je delo plod stvarnog nadahnuća i nepodmitljive umetničke savesti — poklopiti sa opštom društvenom istinom, pretstavljajući ne njenu bledu parafrazu, već njenu novu osobenu formu, njeno bogaćenje, razvijanje na tlu umetnosti, tvorevinu koja ne reflektuje pozajmljenu svetlost apstraktnih naučnih istina i filozofskih misli no zrači svojim sjajem, snagom i originalnošću umetničke poezije. Nažalost, događa se često da se kao tipično shvati konstruktivističko zaodevanje apriornih postavki u dekor specifičnih oblika umetničkog izraza, ili, što vodi istom rezultatu, ostajanje na površini životnih događaja, uprošćeno upotrebljavanje banalizovanih utisaka i grubih pretstava, izjednačavanje pojma prosečnosti i masovnosti sa tipičnošću. Neodređenosti u tumačenju tipičnoga i različnosti u njegovom prihvatanju ukazuju samo na potrebu da se tom umetničkom problemu posveti što više diskusije sa što manje apstrakcije.

Cilj ovog napisa je da iznese kako čitalac oseća i poima rešavanje i rešenje tog problema na jednom primeru naše današnje domaće literature. Reč je o nedavno objavljenoj (u »Književnosti« br. 10) pripoveci Ive Andrića »Bife Titanik« koja svojim zrelim realizmom i umetničkom uverljivošću ostavlja snažan utisak i navodi na razmišljanja.

Kako ostvaruje Ivo Andrić dramski efekat svoje pripovetke? Kojim sredstvima postiže utisak tipičnosti atmosfere i likova?

Nijedna od njegovih dveju glavnih ličnosti — ni Jevrejin Mento Papo ni ustaša StjepanKović — nisu »tipične« u šablonziziranom značenju prosečnosti, sandarda. Naprotiv, oni u poređenju sa tim prosečnim, standardnim tipom, pokazuju osobine koje ih individualno oštro izdvajaju.

Tragična sudbina Jevreja je prikazana kroz Menta Papa. A Mento Papo je tako malo Jevrejin u onom uobičajenom smislu čvrsto vezanog člana jevrejske verske i nacionalne zajednice. On se sasvim otpadio, otvorio je mali bife sumnjiva glasa, gde se skupljaju ovejani kockari i profesionalni alkoholičari, saživeo se sa katolikinjom Agatom u divljoj i rastrzanoj vezi, i u dimu, pijanim isparenjima i grubim privlačnostima života »sa dna« utopio je sasvim svoju rasnu i versku pripadnost, zaboravio takoreći da je Jevrejin. Stvarnost, gruba i neumoljiva stala je pred njega u svojoj neposrednoj, okrutnoj neizbežnosti onda kad su nemačke kolone umarširale u Sarajevo i ustaše počele svoja razbojnička orgijanja, kada je kao žig osude dobio žutu traku na ruci i morao da zatvori svoj bife »Titanik«, kada su dojučerašnji znanci počeli da okreću glavu od njega i izbegavaju mu kuću kao da je dom gubavca.

Pa i onda čak Mento Papo oseća da je tuđ drugim Jevrejima sa kojima deli istu sudbinu. On bi hteo da im se približi, da potraži kod njih savet, prijateljsku reč i uzajamno toplo saosećanje. Ali, jaz suprotnih načina života i shvatanja, prokletstvo njegovog otpadništva prate ga i dalje. On ostaje sam, potpuno sam, sa svojim strahom i neminovnom propašću.

Upravo, u toj strašnoj usamljenosti čoveka koji se po mnogim svojim osobinama i postupcima razlikovao od ostalih Jevreja, od »tipičnog Jevrejina« a koji je ipak bio Jevrejin — sa velikom dramatskom snagom izražava se jevrejska tragedija, njena suština. Svirepa bezizlaznost položaja, dubina nesreće ispoljavaju se u ovom slučaju ogoljene bez one prividne utehe zajedničkog trpljenja. Živo, ubedljivo date individualne crte oštro osenčene, podvlače opštost jevrejske sudbine, njenu tipičnost.

Pogledajmo drugu glavnu ličnost, ustašu Stjepana Kovića. Ni on nije slikan u standardnom žanru prosečnog ustaše, StjepanKović je potpuno promašen čovek, bedna, prazna, beznačajna kreatura, svesna svoje moralne bede i društveno opasna i zbog te bede i zbog tog saznanja, kreatura koja se bolesno upinje da pribavi sebi izuzetnu važnost u očima ljudi, da se uzdigne iznad njih, na kraju — kad je sve drugo krahiralo — i strahotom zločina. Ali čak i tu ostaje ništavan, glupo smešan i pred samim sobom. On, StjepanKović, pored sve skoro manijačke želje da bude strašan ubica i pljačkaš, pored svega majmunskog ugledanja na druge ustaše i kopiranja svakog njihovog pokreta i gesta — ostaje čak i u ovom zločinu bedan, ružno nemoćan, nespretan, te se i njegovi drugovi u razbojništvu odnose prema njemu sa nekom prezirnom ravnodušnošću i potsmešljivim nemarom. Njegovo zločinstvo je zločinstvo, a ujedno i karikatura zločinstva. I, baš to dvojstvo čini da, iako su u njegovom liku osobine ustaše date u ogledalu karikaturne izopačenosti, kao individualan slučaj, one ne gube ništa od svoje tipičnosti, već samo na jedan poseban način dobijaju u impresivnosti.

To organsko jedinstvo individualnog i tipičnog provlači se kroz raniju životnu istoriju Stjepana Kovića koja objašnjava zašto je on postao ustaša.Ković je po čitavom svom životu izraziti pretstavnik deklasiranih elemenata, podjarivanih prenapetom sujetom, stalnim mutnim nezadovoljstvom, hladnom sebičnošću i bolesnom težnjom da afirmiraju svoju ličnost, pokušavajući da se izdvoje, oholo uzdignu iznad drugih po svaku cenu — pa i po cenu glupe ekscentričnosti i sračunatog poroka. Takvi deklasirani, promašeni tipovi punili su ne samo redove ustaških bojni, već i nacističke SS »šturmštafel«, Musolinijeve bersaljerske bataljone — jednom rečju sve fašističke bande: oni su tu nalazili prostora da puste uzde svojim razularenim nagonima i nezajaženim sujetama. Ali uporedo i sliveno sa tom opštom crtom društvene deklasiranosti, psihologija Stjepana Kovića je obeležena i posebnim momentima koji su gotovo patološke prirode: njega progoni kompleks inferiornosti, do nemoćne jarosti dovode ga ravnodušni pogledi ljudi koji klize bez zadržavanja preko njega, on ne može praznih ruku, normalno, da prođe ulicom, stalno bi hteo da nečim »zadivi«, zaprepasti ljude. StjepanKović u isto vreme mrzi svoje jevtine, propale fantazije, a ne može bez njih, jer mu se čini da bi mu se bez toga ličnost sasvim smanjila, iščezla. Taj deo Andrićeve priče, gde on izlaže životnu istoriju Stjepana Kovića, majstorski je primer umetničke sinteze u psihološkom slikanju, primer kako morbilna duševna stanja izviru iz društvene deklasiranosti i prepliću se sa njome ,kako se ta deklasiranost izražava kroz osobine i postupke koji postaju skoro patološki.

Prikazujući dotadašnje sudbine i životne linije svoje dve glavne ličnosti, Ivo Andrić priprema centralnu scenu pripovetke gde se njihova društveno-psihološka predodređenost ispoljava u neposrednoj akciji i gde dramatičnost dostiže vrhunac.

U sceni nema krvi, krika u ropcu, opisa sa hladnom bestijalnošću vršenih telesnih mučenja i sakaćenja koja su bila omiljeni metod i sadistička zabava Pavelićevih zlikovaca. Ali ona u svakom slučaju ostavlja vrlo snažan utisak. Ima nečeg do suza potresnog u Mentovom grčevitom hvatanju za život, u njegovoj utopljeničkoj nadi. A dok Mento neprestano govori sve što mu padne na um, ne usuđujući se da prestane jer bi to bio »kraj« i zavaravajući se da bi ustašino odugovlačenje i ćutanje moglo značiti neki izlaz — Stjepana Kovića razdiru paklene muke razbijene zločinačke sujete. On vidi da njegova pitanja zvuče nategnuto, da pretnje i ucene odjekuju prazno, oseća se bedan i pred ovim bednim Jevrejinom, koji — pričinjava mu se — prezire ga i rafinirano ismeva; sada oseća jasno, oštro i nepovratno da mu ni zločin ne može pridati važnost, da je i tu ostao ništarija kakav je uvek bio. »Velika šansa«, o kojoj je toliko sanjao u svojim zločinačkim maštarijama i koju je sa toliko nestrpljenja očekivao, pretvorila se u njegov najveći psihološki poraz. Obratite pažnju da Ivo Andrić u tom najdramatičnijem momentu ne samo da opisuje bedan položaj Kovićev, već i izričito kaže da on izgleda »jadno«. Razume se, za Jevrejina, obuzeta užasom, on je oličenje staršnog. A i objektivno pored sveg »jadnog položaja« i baš usled tog »jadnog položaja« ,on je strašan na jedan poseban način. To nepopravljivo saznanje o svom »jadnom« izgledu, o svojoj potpunoj bedi i nemoći izbija kod Kovića u erupciji slepog životinjskog besa prema Mentu Papu kao živoj slici te njegove bede i nemoći.

Da li je ova scena tipična za ustaški teror? Sa jednim uskim uprošćenim, najvećma oslonjenim na spoljne elemente shvatanjem tipičnoga, — to bi se moglo odricati. Ali, svakako ko bi to činio iz nekih intelektualno-dogmatskih razloga, došao bi odmah u protivrečnost sa svojim neposrednim emocionalnim primanjem pripovetke. Jer, utisak je trajan i jak, i to upravo utisak teške i neljudske atmosfere ustaškog zločina.

Upinjanje Kovićevo da postane »pravi« zločinac, »pravi« ustaša — i pored neuspeha i baš zbog njega — oštro osvetljava jezovitost njegovog »ideala«. Nesklad velikog zločinačkog plana i bednog kraha u nastupu samo potcrtava oba elementa: »ideal« ustaškog zločina je još užasniji u svetlu Kovićeve ružne nemoći, a Kovićeva ništavost postaje još odvratnija u svom propinjanju ka »smelom zločinu«. U njegovom držanju kad ispituje Papa i sprema se da ga pljačka, ima groteskosti, ali to je grozovita groteskost. U Kovićevom slučaju sa ustaškog zločina je skinut onaj krvavi »ugled« koji mu daju brzina, odlučnost i spretnost izvršenja, te se u paroksizmu jednog mučnog, propalog poduhvata psihološki prikazuje u svoj svojoj nakaznoj golotinji. Baš takvo zločinstvo i takav zločinac daju mnogo veće mogućnosti, no kad bi se radilo o nekom iskusnom, hladnokrvnom, profesionalnom razbojniku, da se vrši takoreći anatomska analiza psihološke podloge zločina i prati njegova embriologija, njegovo nastojanje. Ivo Andrić je prekinuo pripovetku u trenutku kadKović počinje da puca na Papa. Ali ne bi nas ni malo začudilo ako bismo godinu ili dve nakon toga sreli ovog »promašenog« ustašu kao ostrvljenog ubicu. Jer, Kovićev životni put je primer kako su se različite a ipak u suštini srodne sudbine društvene deklasiranosti i psihološke izopačenosti slivale u jednu mutnu maticu ustaških zverstava. Valja voditi računa o tome da je taj ništavan čovek, koji nije imao snage čak ni za »pravi zločin« kako ga je on zamišljao, ipak postao zločinac ne onakav kakav je hteo da bude, ali zato ništa manje odvratan. On postaje svirep na poseban način, i ta njegova svirepost je izvrnut ili karakterističan lik i odraz opšte ustaške svireposti u jednoj individualnoj psihologiji. Zato je čitava situacija u sceni Kovića i Papa, ma da ima puno posebnih crta, tipična na jedan složeniji i dublji način.

Tako je Ivo Andrić, prikazujući sudbinu jednog Jevrejina sa puno individualnih crta u svom karakteru i individualnih postupaka i pravca u svom životu, ostvario tipično slikanje jevrejske tragedije, a izvodeći na scenu jednog ustašu, koji nije »pravi« ustaša, uspeo je da izazove kod čitaoca pun utisak nečovečnosti i izopačenosti ustaškog nasilja. Individualne osobenosti nisu zamaglile osnovnu nit tipičnosti, već su doprinele da ličnosti budu date sa potpunom životnošću i da se bitna ideja i efekat tipičnoga — ne šablonskim i spoljnim, već tananijim i unutrašnjim putem reljefno i snažno istaknu. Pod umetničkom rukom ostvaren je dijalektički sklad individualnog i tipičnog u potresnoj, životnoj slici stvarnosti.

Taj sklad, koji je nepogrešivi znak i pravi izraz idejnosti u književnom delu, prirodan je i zaslužen plod stvaralačkog metoda piščevog. Pisac je zaronio u individualne ljudske sudbine sa punom umetničkom smelošću, čovečanskom osetljivošću, budnom savešću, ne tražeći od svojih junaka da kao poslušne figurice igraju ulogu ilustracije njegove apriorističke misli, već želeći jedino da razume što više od njihovih životnih istorija. Pa osvetljavajući te živote oštrom pronicljivošću i velikim posmatračkim iskustvom, otkrio je pojedinačne životne istine svojih junaka. A u njima se ogleda, kao nebo u bistroj kapi vode jarko i jasno dramatski prizor doba u kome su živele i delovale Andrićeve ličnosti .

Đorđe RADENKOVIĆ

B. L. Lazarević

TRI PESME

ZLATO

Zašto me uvek
Seća na zlato
U ranu jesen
Grana od bora,
I golub beo
Na pismo moje
Što do sad osta
Bez odgovora?

TURBAN

Putnik u noći
Postelju sprema
Na brdo s belim
Turbanom leže,
A na pustari
Noć-kočijaš
Zvezdama osut
Konje raspreže.

LESTVICE

Kiše su bile konopci od vode,
Pa je vetar od njih lestvice opleo,
Jer treba na vrhu
Noći
U tišini
Da mesečev fenjer
Upalimo beo.

BELEŠKE

DVE KNJIŽEVNE PRIREDBE U ZAGREBU

Društvo književnika Hrvatske postavilo je sebi kao zadatak da u suradnji sa Udruženjem dramskih umetnika organizuje u toku sezone nekoliko književnih večeri i matinea, kako bi i na taj način doprinelo popularizaciji književnosti među širim slojevima naroda. Prva u nizu takvih priredaba bila je nedavna priredba posvećena pesničkom stvaranju Ivana Gorana Kovačića. Posle uvodne reči pesnika Jure Kaštelana, koji je u sažetom obliku dao književni portre Goranov, recitovali su Nela Eržišnik? Vlasta Balen i Josip Baroti niz lirskih pesama Ivana Gorana Kovačića, i na kraju njegovo poslednje i najsnažnije pesničko delo — poemu »Jama«. Održana je dosada i druga književna priredba: veče posvećeno stvaranju hrvatskih književnika iz vremena ilirskog preporoda i početka romantizma. Na programu su bila dela Ivana Mažuranića, Stanka Vraza, Petra Preradovića, Dimitrija Demetra, Luke Botića, Mirka Bogovića, Antuna Nemčića i Janka Jurkovića. Uvodno predavanje održao je profesor dr. Antun Barac. Posle toga pozorišni umetnici Nada Grahor, Vika Podgorska, Mira Župan, Mato Grković, Emil Kutijaro, Josip Maričić, Milan Orlović, Nikša Stefanini i Tito Strozi čitali su dela spomenutih književnika.

KNJIŽEVNO VEČE MARIBORSKIH PISACA

Savez kulturnih radnika u Mariboru priredio je u Slovenačkom narodnom pozorištu književno veče mariborskih pisaca. Veče je otvorio upravnik pozorišta Jaro Dolar. Književnici France Borko, France Filipič, Janko Glazer, Palko Gal, Branko Hofman, Anton Ingolič, Pavla Jurovič-Matičeva, Milan Kajč, Dušan Mevlja i Branko Rudolf čitali su svoja dela.

GODIŠNJA SKUPŠTINA UDRUŽENJA LIKOVNIH UMJETNIKA HRVATSKE

Udruženje likovnih umjetnika Hrvatske u Zagrebu održalo je svoju godišnju skupštinu. Referat o radu u protekloj godini podneo je sekretar udruženja Željko Hegedušić. U referatu je istaknuto da je udruženje u prošloj godini postiglo značajne rezultate: između ostalog, premašen je plan u izgradnji ateljea, od kojih je dosada uglavnom dovršeno sedam (dok se drugih sedam nalazi u izgradnji) kao i u organizovanju izložbi koje je posetilo oko 10.000 ljudi. Takođe su organizovane i tri pokretne izložbe. U novi upravni odbor ULUH-a izabrani su kao pretsednik Tomislav Krizman, potpredsednik Marin Tartalja, prvi sekretar Vjekoslav Rukljača, drugi sekretar Alfred Pilc. U odbor su ušli još Kosta Angeli-Radovani, Andrija Handža, Beraković, Glumac, Sohaj i drugi.

JANUARSKI BROJ »NOVOG SVETA«

Ljubljanski književni časopis »Novi svet« donosi u svom poslednjem broju prvi deo eseja Antona Ocvirka »Novi pogledi na pesnički stil«, četiri pesme Frana Albrehta iz »Bledskih varijacija«, pripovetku »Fragment« Franca Bevka, dve pesme Jana Severa, kritičku studiju o G. Bernaru Šou od Bogomila Fatura, odlomak priče »Trešnja u cvatu« od Milana Šege, pesme Maričke Znidaršič i Tita Vidmara. U rubrici »Kritike« časopis donosi članak Janeza Gradišnika o slovenačkim prevodima Kroninovih »Od jutra do večeri« i novela Stefana Cvajga. U pozorišnoj hronici časopis donosi članak Vladimira Kralja »Istoriska dramatika i Kreftovi Celjski grofovi«, u likovnoj hronici drugi deo članka Filipa Kalana »Iz zapisa o slovenačkoj ratnoj grafici« i u rubrici »Naši problemi« članak Stanka Skerlja »Mi i naša Koruška«. U »Hronici« časopis objavljuje napise o jubilarnom izdanju Marulićeve »Judite« i o izboru slovenačke poezije na francuskom jeziku u izdanju »Escales« i u prevodu Žana Vodena. U filmskoj rubrici objavljen je prvi deo članka Lidije Albanove »od zamisli do scenarija«. Sem toga časopis donosi nekoliko beležaka.

---

ra Dabetića, zvanog »Moša Pijade« i četnicima veoma sumnjivog. Tu su obično postavljali zasjede. On se spremi da ih napadne, ali ne nađe nikakva traga od njih. Produži cestom i zastade kod kuće Nika Gajova.

»Kako bi bilo«, reče, »da svratim kod tog strica i da bijem žicu po rođačkoj liniji? Valjda se ne bi posumnjalo da sam tu, stara bi me dobro hranila i mogao bih se lijepo oporaviti ...« Onda se prisjeti i zajedljivo dodade: »Sem toga, onaj kulak bi me vjerovatno potkazao četnicima, ono podmuklo mrtvo puvalo! Neka ga, nek smrdi sam, nek se najede! On je ulizica Panta Saičića, nek ide đavola — takav rođak. Rođačke veze su popustile — danas to nije naročito loše, i sasvim je prirodno.«

Produži cestom pored Ćeranića i prođe između Džiknića kuća, sve vukući za sobom onu granu na koju je sasvim zaboravio. Zaokrenu pored rijeke, pope se na padinu i pod balkonom Vukićevića nađe malo suvog prostora, da se odmori, zaklonjen od snijega. Čekao je da se vrata otvore i da se na njima pojavi neko na koga bi valjalo pucati, ali je mračna kućerina stajala nad njim tiha i kao prazna. Onda pođe dalje i uđe u kačaru Panta Saičića ispunjenu buđavim zadahom natrula drveta i kiselinom prosute džibre. Hladnoća ga istjera iz tog prostora zaštićenog od svake sumnje i istrage, te i odatle izađe. Tu ostavi onu granu dovučenu iz Palja, pređe preko njiva, pope se u Gradinu i uvuče se u prvi stog lista. Snijeg je i dalje padao pokrivajući tragove, a po selu, budeći mrzovoljne pse, pjevali su pijetlovi.

*

Spavao je stiješnjen i zgnječen bremenima kvrgavih bjelošumovih lisnika, znojeći se pod tim suro-zelenim pokrivačem debelim dva metra i posivjelim od snijega. Onda mu se učini da ga neko zove dugo i odavno, i on izroni iz sna, dubokog kao bunar, u sivo-mrki suton svitanja. Bio je utrnuo i malaksao, zagušen suvom prašinom isitnjena lišća. Obradova ga sutonska mutnina; učini mu se da je prespavao čitav dan i da sad gleda kako pada noć, za njega mnogo povoljnija.

Lagano se izvuče iz dubine stoga gdje je bilo toplo kao u sobi i neizdržljivo teško. Onda poče da razmišlja kud da pođe u tu noć natmurenu iznad poružnjelih, naherenih, hladnih brda. Odozdo ispod stoga ču se šum koraka u tišini, zatim se pojavi pognut čovjek s konopcem prebačenim preko ramena, sa starim peškirom vezanim oko ušiju, bez puške. Po pokretima, po širokim ramenima i okrugloj krupnoj glavi — Savo odmah u njemu prepoznade Milisava Saičića. Strepeći ne od njega nego od onih što možda za njim nailaze — Savo mu se javi ubacujući metak u ležište i upita ga je li sam.

»Sam, a da s kim ću«, reče mladić, pošto se pribrao od neprijatnog iznenađenja, i dodade osmjehujući se okrugłim, kao oteklim licem: »Siromahu na mobu ni đavo neće. A ti si, mrčo moj, tu konakovao; mora da si se smrzao.«

On priđe i rukova se. Bio je nešto stariji od Save, negdje između dvadeset pete i tridesete godine, druževan i razgovoran, a skroman po prirodi — što kod Saičića nije čest slučaj.

»Evo je i bog počeo da navija za četničku stranu«, reče i sjede da odahne, »a protiv vas partizana. Za vas je ovo gadno vrijeme, nikud gore, i izgleda da je riješeno da se obestrvite. Sinoć su naši bili na skupu kod Vukićevića, sigurno su raspravljali o nekoj počeri na tebe. Zato sam uranio ovako — da zabušim, da me ne dignu u akciju.«

Savo ne odgovori. Zagledao se u prazan prostor gdje snijeg pada i sivom koprenom usporava svitanje stješnjavajući vidik do pustih Borija i do pola Studenaca. Raštrkane sitne kuće zaseoka, opkoljene i pritisnute bjelinom, izgledaju još manje, upłašene i prignječene. Prateći njegov pogled, Milisav pokuša da mu po njemu i misli pogodi:

»Ovako, sam — propanućeš na polju. Da si negdje u kuću ... primio bi te valjda koji od rođaka...«

»Koji bi me to primio?« upita Savo. »Oni što su četnici, to su rđe — izdali bi me; oni drugi bi me primili i bez rođaštva, a ne smiju. Danas nema rođaka, to je stvar zastarjela i izgubljena.«

»Barem da si kakvu zemunicu iskopao«, reče Milisav.

»Eto, nijesam«, rasijano odgovori Savo zamišljen i zagledan u sivu daljinu.

Pustinja se raširila, tiha i hladna, preko paljskih pašnjaka. Na njoj mu se oči zaustaviše. Otkud je izniklo ono mrko grmlje po goleti — on ga nikad prije nije vidio! I to grmlje ne stoji, nego eno mrda i kreće se i ima nekog reda i cilja u tom kretanju upravljenom prema sumrkastoj krasti šume ...

On žurno izvuče dogled iz olinjale kožne futrole i upravi ga u strmen iznad paljskog prodola. Pod stakłom se mrlje u bjelini znatno uvećaše — kroz mrežu pahuljica raspoznaju se i glave zamotane šalovima i šiljci pušaka iznad glava. Oni se razvijaju polukrugom prema vrhu paljske šume, a iz trepačkih klanaca oko Kokorina Potoka izbijaju u bjelinu nove rakijaste mrlje, svrstavaju se u kolonu i formiraju polukružan lanac s lijeve strane šumskog ostrvca. Grežući snijeg visok do iznad koljena, ljudi izgledaju kratki i patuljasti. Koraci im se ne vide, izgleda kao da su obučeni u neke suknje s pjenušavim porubima i da ne idu nego puze po bjelini.

»Tako mi boga«, zakle se Saičić blijed kao krpa »ono oni tebe traže!« Gledajući mirno Savovo lice, on se prisjeti da tu za sada nema opasnosti i, obradovan time, nasmija se: »Ono je njih neko namagarčio — rekao da si tamo i taman je potrefio što ih je poveo na ovu gimnastiku, da im izvadi znoj.«

Dvije kolone, raspoređene s obje strane uzanog čuperka šume, približavaju se jedna drugoj. Gore u golom brdu stoji desetina ljudi i čeka, a odozdo se trčećim korakom primiče jedan zakašnjeli vod. I sve se to obavlja u nijemoj tišini, a gledano kroz staklo, u odlomcima i nepovezano, to mučko prikradanje liči na besmisleno batrganje mikroba.

»Kako su potkupili nožice, pa žure!«, reče Saičić s prezirom toliko gorkim da mu od njega lice za trenutak poružnje i ostara. »Junaci vinicki — na jednoga čovjeka, jedinoga što ga imaju! Jurnuli da se pokažu — bogalji i šogalji, invalidi od pameti... A ko zna, možda su ljudi uopšte takvi — ne mogu da trpe boljeg pokraj sebe, smeta im kad je neko pošten negdje blizu njih, vrijeđa ih to. Ja to mislim — jer ovo nije samo u Vinickoj, nego danas sigurno i po drugim selima rade ovo isto. Đavo bi ga znao kako je to svijet šašavo udešen — nikad se neće popraviti.«

»Eno zatvaraju obruč«, reče Savo i dogledom pokaza prema Palju.

Tri plotuna objaviše zatvaranje obruča. Kao da ih je nešto uplašilo — četnici se odmah zatim u skokovima prebaciše u šumski zaklon i iščezoše u njemu. Palj opet dobi svoj pustinjski izgled — kao da nikog u njemu ni oko njega nema. Negdje iz šume, skriven i nevidljiv, riknu tada grlati Mićko Ćeranić, kao da doziva nekog iz velike daljine:

»O-o-, kume Savo Batriće-e_ev! O predaj se, more, opkoljen si i izbjega ti ne-e-ema nikakvo_o_oga!«

»La_a_ažeš, laže_e_es!«, poluglasno rasteže Milisav Saičić, kao da mu odgovara. »Lažeš re_pa_ta u_li_zi_co, pas ti se m_e_esa nafukao_o_o!«

U selu zalajaše psi, probuđeni i uznemireni plotunima a ohrabreni vikom. Naročito od Vukićevića kuće, gdje je izgleda u tom trenutku održavan glavni skup pasa, ču se vreva urlika i kevtanja. Mićko se opet razvika nadjačavajući lavež, i poče da nabraja:

»Panto Saičić i stotinu biranih Vinićana — daju ti neokaljanu časnu riječ, tvrdu božju vjeru neprevarnu i neslomljivu besu — bratsku, kumovsku, plemensku i rođačku — da ti životu ništa biti neće, ako se preda_a_aš!«

»Objesi ti tu tvoju besu mačku na re-e-e-ep«, podrugnu se Saičić čim onaj izgovori svoje.

Rundovi, okupljeni nasred sela, u horu potvrdiše časnu riječ biranih Vinićana. Iz te ojačale zbrke glasova jedva se i s naporom izdvoji već malo promukao doziv glavnog seoskog telala. Sad je taj glas preklinjao, tužno i šuplje, kao da se obraća nekom nemilosrdnom i sasvim gluvom pustinjskom bogu:

»O-o-o, pre_daj se kume Sa_a_avo, da se ne prolijeva bratska krv bez po_tre_be-e_e ...«

»Be-e-e« učini Saičić. Okupili se kao ovce na solilo, a soli, što je oni traže, tamo uopšte nema. Glupani!«

I po četvrti put se javi Mićko Ćeranić, sad već sasvim promuklim i beznadnim glasom:

»... Da se ne krvimo i ne griješimo s tobom jutro-o-os!«

Posljednja riječ, naglašena kao da je ona najvažnija, odjeknu nad snježnim brdima kao lelek. Nasta kratka tišina, a onda jedan drugi mukli glas beknu nešto o »pet minuta razmišljanja«; zatim se sve utiša. Čule su se rijetke pahuljice na suvom lišću.

»Eto, čekaju da im se predaš«, zamišljeno reče Saičić. »Sto biranih Vinićana, a srca im premiru od straha svakom za sebe, i lažu te i misle da su te već prevarili, a niko nema oka da vidi da su sami izigrani. A možda su svi ljudi takvi: traže nešto čega nema ili tamo gdje ono nije: Lukavstva mnogo — a šta će izlukaviti? Ko zna i taj tvoj pravac, možda je i on neko takvo zavaravanje i traženje neke sreće tamo gdje je nema ...«

»Možda ...«, zajedljivo odgovori Savo zagledan prema Palju.

»I bog zna«, nastavi Saičić, »koji vrag je tebe poveo ovim đavoljim putem — da se boriš za lupeže koji će te ubiti — da ne doživiš to stanje, ako se ono ikad ostvari ... Bar da imaš dijete, razumio bih: boriš se za njegovu sreću. Ali ovako, boriš se za tuđu djecu, za one«, i prstom pokaza sumrkastu paljsku šumu.

»Tačno je to da se ne borim za sebe«, reče Savo i okrenu se prema Saičiću. Sjetio se da tom dobroćudnom momku nikad prije nije »održao teoriju«, jer je odnekud smatrao da je to tup i neupotrebljiv čovjek. Sad je htio da ispravi tu grešku. »Ja čak mislim da to ide meni u prilog, jer znači da se ne borim sebično. A ako poginem, kao što lako može biti — e, pa ginu i oni koji se ne bore za novo, i oni koji se ne bore uopšte. Milioni ljudi ginu od bolesti, gladi, oskudice, od rada i bez rada, i još milioni od rata. Pa zar nije najpametnije, i najčasnije, poginuti u borbi protiv nepravde? Jer to znači da će se ubuduće manje ginuti i manje stradati. Na primjer — u socijalizmu neće biti ratova — zar se ne isplati poginuti samo za to da ih više ne bude?«

Tišinu prekidoše mukle eksplozije nad paljskim prodolom. Zatim zapucaše puške, nasta graja i trka prema vrhu šume, gdje se sve zacrnje od ljudi. Graja se stiša, a nad crnim rojevima diže se mastan i gust kuštravi dim od mokre paprati.

»Eno, zapališe mi zemunicu«, reče Savo i pljunu na tu stranu. »To vala nijesu morali, jer ja i tako ne bih mogao da je koristim; toliko valjda znaju ...«

»Znaju«, potvrdi Saičić, »ali im škiči da učine štetu. Jer oni su nasamareni i nečim moraju da se osvete. Nego kud ćeš ti ako oni, ovako grdnj i šašavi, krenu da pretražuju i Gradinu? Meni se za takav slučaj ovo mjesto ne svida.«

»Ako ti se ne svida«, zajedljivo reče Savo, »ti uzmi breme lista i idi kući. Za mene nema boljeg mjesta — čekaću ih ovdje, pobiću se, pogodiću nekoga, i — kvit!«

Iz paljske šume pokuljaše ćutljivi crni rojevi u neredu. Neki su se spoticali i klizili, ostavljajući duboke brazde u snijegu; drugi su se poštapali puškama i sporo spuštali.

»Nećemo tako«, reče Saičić zagledan na tu stranu. »Zamisli da ja sad odem u selo, a da oni tebe, posuše, nađu ovdje ... Reklo bi se da sam te ja izdao i ništa me ne bi opralo od toga, a ja bih radije da na vatri izgorim nego da mi se to reče. Sem toga, — nije potreba da gineš; evo — odnijeću te u bremenu lista do kuće, prikriću te u izbi, čuvaću te tri-četiri dana, dok prođe galama i dok se oporaviš od tog tvog nazeba.«

»Ja ne bih da te izlažem opasnosti«, kolebljivo reče Savo, dvoumeći i sam, jer mu se predlog svidio.

»Bogami je meni opasnije ako bi ovdje ostao«, nasmija se Saičić. »Dolje se na mene ne sumnja, neće valjda doći da pretresaju kuću; a ako bi došli — pušku imaš, pa opri!«

Time ga ubjedi. Dok se niz paljsku strmen spuštaju četničke povorke bez uobičajene pjesme, pogružene i mračne — na drugoj strani sela, u Gradini, Saičić preko ukrštenog konopca namješta zelenu plasu lista. Ispružen na toj postelji, pokriven drugom plasom, Savo iščeže u bremenu.

»Biće ti teško«, reče otud.

»A kad meni nije bilo teško?« odgovori mladić, uspravljajući breme da ga zametne na leđa. »Samo da ti noge ne izvire, sunce mu božje i ovom snijegu prije vremena!«

Plašeći se da ga na putu ne sretne ko iz sela, pođe priječcem preko njiva. Sav u znoju, uneše ga u zaklon i spusti na zemlju.

U tom trenutku četnici su već ulazili u selo ozbli i ćuti. Naprijed je išla patrola, izabrana od najvatrenijih, zalazeći u sve kuće redom. Za razliku od svih drugih ,ova nije pretresala ni tavane ni izbe, nego samo kuhinje. Tek kad je patrola prešla do po sela — otkri se da to ona traži tepsiju u kojoj je pečen hljeb što su ga našli u zemunici.

(Odlomak iz pripovijetke)

Diskusiia

DA SE RAZJASNI

Jedan od saradnika »Književnih novina«, slovenački književnik Tone Potokar, već dugi niz godina uspješno obavlja jednu značajnu dužnost: sve novosti iz srpskohrvatske književnosti brižljivo prikazuje slovenačkoj javnosti, a s druge strane u srpskim časopisima propraća važnije događaje iz slovenačke književnosti. U posljednje vrijeme se prihvatio savjesnog kontrolisanja prevoda sa srpskohrvatskog na slovenački jezik i obratno. Nesumnjivo je taj Potokarev posrednički rad vrlo koristan i plodonosan, i bilo bi poželjno da sa takvim radom nastavi i ubuduće, već i zbog toga što Potokar, kao Slovenac koji dugi niz godina živi među Srbima i Hrvatima, ne samo dobro vlada sa oba jezika, nego pokazuje i jedno zaista izvanredno strpljenje u komparaciji prevoda i originala. Njegove primjedbe na izvjesne prevode su već učinile svoje: osjeća se da prevodioci savjesnije pristupaju svojem poslu, koji nimalo nije lak, ma da se neposvećenim čini da je vrlo lak. Još ranije je pok. Ivan Goran Kovačič pisao da bi radije prevodio sa ma kojeg stranog jezika, pa čak i sa engleskog, negoli sa slovenačkog. To isto nam potvrđuju i najistaknutiji prevodioci sa srpskohrvatskog na slovenački, Fr. Albreht (prevodilac »Nečiste krvi«, »Pripovijedaka« Veljka Petrovića, Kovačićevog romana. »U registraturi«, »Pripovijedaka« Radoja Domanovića i dr.), A. Gradnik (prevodilac »Gorskog vijenca«, »Smajl age«, Kranjčevićevih pjesama i Srpskih narodnih pjesama). Možda je baš Potokareva zasluga što se danas s obje strane poklanja ozbiljnija pažnja i veći trud oko prevođenja.

Ali i Potokar umije da pogriješi. Ne smije se uvijek jedna riječ uzeti u njenom savremenom doslovnom značenju; ne smije se ni od prevodilaca zahtijevati ropska potčinjenost originalu. Još je opasnije davati, kao kritičar, pogrešno tumačenje jedne riječi koju smo površno razumjeli, jer docnije prevodioci tu riječ tako i upotrebe i zapadnu u nove griješke. Kod Potokara je takav slučaj sa tumačenjem srpskohrvatske i slovenačke riječi »grad«. Potokar, naime, upozorava Slovence da riječ »grad« kod Srba i Hrvata znači varoš, a Srbe i Hrvate da slovenačku riječ »grad« prevode isključivo i samo sa riječju »zamak«. Tako je Džoniću zamjerio što je u Tavčarevoj »Visočkoj hronici« za slovenačku riječ »grad« zadržao isti termin, a slične primjedbe je činio i drugima. Međutim, to je sasvim pogrešno shvatanje. Riječ »grad« je ranije i kod Srba imala isto značenje koje ima u slov. jeziku. Pretstavljala je utvrđenu zgradu srednjovjekovnih feudalaca u kojoj su se, pored kula i stražarnica, nalazili privatni stanovi, zatim zatvori, konjušnice, podrumi i razne druge prostorije. Tek u najnovije vrijeme se riječ »grad« raširila na pojam varoši, i to veće varoši.

Da je to tačno potvrđuju nam slijedeće činjenice. U Vukovom Rječniku (izdanje od 1935) nalazimo pod riječju »grad« (loc. gradu, pl. gradi, gradovi, gradova) samo dva značenja: die Festung, dakle ono što i kod Slovenaca ta riječ znači, i neku crnogorsku starinsku igru. U Ristić-Kangrginom »Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika«, Beograd 1928, ta riječ je već diferencirana na: 1. (varoš) die Stadt, 2. Burg i 3. die Festung. Osim toga sva naša starija literatura riječ »grad« upotrebljava u značenju die Burg, die Festung. Tako srpska narodna poezija stalno pominje takve gradove. »Grad gradila tri brata rođena, Grad gradila Skadar na Bojani« (Svakako bi bilo pogrešno misliti da su Mrnjavčevići gradili varoš Skadar već su gradili »grad«, tvrđavu za sebe). Marko živi u »gradu« Prilepu; knez Lazar slavi u »gradu« Kruševcu, a ne u varoši, itd. Također i Domanović piše da su Marka svezali i poslali na izdržavanje kazne u »beogradski grad«. Potokar je zaboravio da su i srpski feudalci podizali svoje tvrđave i dvorove po istom načinu kao i feudalci drugih naroda i te tvrđave je narod prozvao »gradom«. Oko tih gradova su se kasnije razvile varoši na koje se protegnuo prvobitni smisao riječi grad.

Ne bismo se mogli složiti s Potokarevim mišljenjem da slovenačku riječ »grad« treba prevoditi sa riječju »zamak«, naročito kad su u pitanju građevine feudalističkog doba. Riječ »zamak« su Srbi uzeli od Rusa i ona označuje upravo »dvorac«, koji ne mora imati sve one odlike koje je imao starinski grad. Da bi ta razlika postala jasnija, poslužimo se jednostavnim primjerom: i danas može privatno lice podići svoj zamak, ali niko ne može, a nema ni potrebe, da podiže »grad«.

Zato mislimo da između srpskohrvatske i slovenačke riječi »grad« nema nikakve razlike kad se tiče građevina iz starog doba i da se ta riječ može mirno zadržati, u tom slučaju, u oba jezika. To pitanje treba što prije riješiti, jer slovenački i naši prevodioci prezaju od Potokareva prebacivanja.

•

Smatramo za potrebno upozoriti još na jednu stvar koja se, vjerovatno, tiče jedne štamparske griješke. U Domanovićevoj satiri »Marko Kraljević po drugi put među Srbima« citirana je i jedna strofa poznate Jakšićeve pjesme »Padajte, braćo!«, naime, strofa:

»Ta zar bi tako s Avale plave
gledali ledno u ognjen čas?
Ta zar bi tako, oh, braćo draga,
ta zar bi tako prezreli v a s?«...

U zagrebačkom izdanju Domanovićevih pripovijedaka (Nakladni zavod Hrvatske) iz 1946 godine, četvrti stih glasi: »Ta zar bi tako prezreli n a s?...« čime se gubi pravi smisao pjesme. Ista griješka stoji i u izdanju Nopoka iz 1948, a što je najčudnije, i u kritičkom izdanju Branislava Miljkovića u »Biblioteci srpskih pisaca«. Otkud ta griješka? Da li ju je Domanović sam napravio? Nemamo pri ruci Srpski književni glasnik iz 1901 god. gdje je ova satira prvi put objavljena. U svakom slučaju ovakvu griješku treba ispraviti, jer ona smeta pravilnom razumijevanju pjesme, naročito strancima koji ne znaju kako je i povodom čega pjesma nastala.

Dr. M. RAKOČEVIĆ

Godišnja skupština Matice hrvatske

U Zagrebu, 4 o. m. održana je godišnja skupština Matice hrvatske. Pored velikog broja članova, skupštini Matice hrvatske prisustvovali su kao gosti pretstavnici Matice srpske i Srpske književne zadruge. Nakon pozdravnog govora pretsjednika Gustava Krkleca, podnio je glavni tajnik Petar Lasta izvještaj o radu Matice hrvatske u prošloj godini.

U pregledu Matičine prošlogodišnje izdavačke djelatnosti treba istaći da je Matica hrvatska poklonila veliku pažnju djelima domaćih autora. Od ukupno 21 knjige štampane u toku 1950 g. 12 ih otpada na domaće pisce. Izdanja domaćih autora nadmašuju prošlogodišnja izdanja ne samo po broju svezaka nego i po opsegu i visini naklade. Dok je godine 1949 ukupna naklada djela domaćih autora iznosila 27.600 primjeraka, godine 1950 ukupna je naklada bila 52.500 primjeraka. U Matičinom izdavačkom programu osobito se ističe izdavanje domaće književno-kritičke građe, zatim kulturno-historijskih spisa kao i ponovno pokretanje edicija iz područja narodne tradicionalne književnosti. Od književno-kritičkih djela izašla su dosada dva sveska: »Hrvatska književna kritika od Vraza do Markovića« u redakciji dr. Antuna Barca i »Izbor kritika Milana Marjanovića« u redakciji Petra Laste. Kao prva knjiga u seriji izdanja narodnih pjesama i pripovijedaka izašle su »Kajkavske narodne pjesme« u redakciji dra Vinka Žganca. Za ovom knjigom slijedit će druge dvije sa štokavskim odnosno čakavskim narodnim pjesmama. Od domaćih suvremenih autora Matica je prošle godine nadalje izdala treći svezak »Zapisa iz Oslobodilačke borbe« Rodoljuba Čolakovića i roman Jakova Sekulića »Četvrta godina«. Iz strane literature Matica hrvatska izdala je nekoliko Šekspirovih djela, Homerovu »Odiseju« itd. U novopokrenutoj »Maloj biblioteci« objavljena je knjižica Dra Supeka »Egzistencijalizam i dekadencija«.

U diskusiji o tajničkom i blagajničkom izvještaju sudjelovali su Vjekoslav Kaleb, dr. Rudolf Bićanić, Ivo Hergešić, Antun Velzek i drugi.

U novi upravni odbor izabrani su kao pretsjednik Gustav Krklec, a kao članovi Dr. Josip Badalić, Dobriša Cesarić, Grga Gamulin, Ivo Hergešić, Jože Horvat, Vjekoslav Kaleb, Slavko Kolar, Petar Lasta, Jakša Kušan, Ranko Marinković, Marijan Matković, Nikola Pavić, Dragutin Tadijanović, Josip Torbarina, Vice Zaninović i drugi.

A. ROJNIC

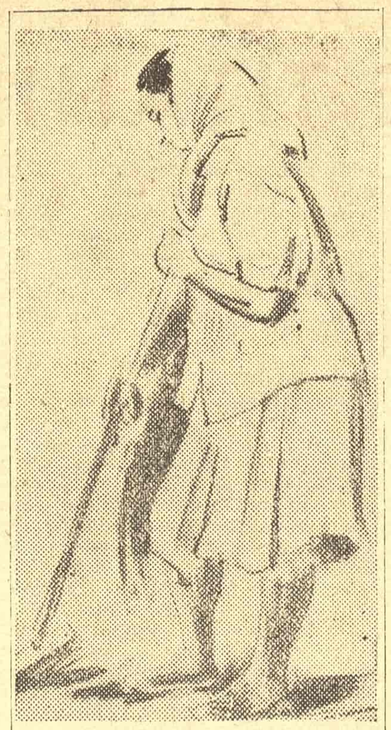

Ivan Lucev: Crtež

„PREŠERNOVE NAGRADE" ZA 1950 GODINU

Ministarstvo za nauku i kulturu NR Slovenije podelilo je Prešernove nagrade za 1950 godinu naučnicima i umetnicima koji su pokazali najviše uspeha u radu.

Za literaturu dodeljene su dve nagrade — Francišeku Finžgaru za njegov dosadašnji književni rad 60.000 dinara i Milu Klopčiču za prevod Puškinovih pesama 30.000 dinara. Za nauku je dodeljeno pet nagrada. Nagradu od 50.000 dinara dobio je dr. France Koblar za dosadašnji rad na području pozorišne kulture, literarne istorije i kritike, a četiri nagrade od po 30.000 dinara dobili su profesori dr. Anton Melik za delo »Planine u Julijskim Alpima«, prof. dr. Pavle Lunaček za knjigu »Operacije porodilja«, dr. Ciril Rekar za organizacioni naučni rad pri Metalurgiskom institutu i prof. dr. Ramon Poniž za stručni i organizacioni rad na »Elektrotehničkom vesniku«.

Za muziku su dodeljene četiri nagrade. Dve nagrade od po 50.000 dinara dobili su Julije Beteto za dosadašnji umetnički i pedagoški rad i Mriko Polič za umetnički i organizacioni rad. Dve nagrade od po 30.000 dinara dobili su Demetrij Žebre za umetničko rukovodstvo Mariborske filharmonije i Frederik Lupša za ulogu Don Kihota u istoimenoj operi. Za dramsku umetnost nagradu od 30.000 dinara dobila je Marija Vera, za pedagoški rad u Akademiji umetnosti i za ulogu Bernarde Albe u Lorkinoj drami »Dom Bernarde Albe«. Za baletsku umetnost dodeljena je nagrada od 40.000 dinara Pinu i Piji Mlakar za originalne koreografije, a za likovnu umetnost jedna nagrada od 30.000 dinara Francu Pavlovcu za radove na retrospektivnoj izložbi priređenoj prošle godine.

MISAONA OSNOVA SARTROVOG DELA

(Nastavak sa druge strane)

đanskog kulturnog razvoja, ima za sobom vekove porasta, buđenja i oblikovanja evropskog čoveka.

Centralni Sartrov problem jeste: Čovek ne može da bude ni srećan ni potpun. To je saznanje puno ekepse i to skepse čoveka koji je došao do cilja, koji je sazreo. Francuski građanski čovek je sazreo. Dugi, pun intenzivne borbe put ljudske individualnosti on je već prešao. Davno se već smirio Rableov čovek koji je, u trenutku kad je postao svestan samog sebe, poželeo da živi punim intenzitetom svoje životne moći, da radi ono što mu je bilo milo. Prošlo je vreme kad se taj čovek razvijao, produbljivao i komplikovao, kada je svesno tražio veru u život i u bližnjeg, ili kad je kasnije prema Šopenhauerovom primeru našao afirmaciju sebe još samo u samome sebi. Učutala je već Selinova neurastenična plahovitost, koja je pokazala bolesnu agoniju tog čoveka individualiste koji je upozorio da je potrebno rešenje, da nešto mora doći. Ali ništa bolje nije došlo; s matematičkom doslednošću nastupio je Sartrov nihilizam.

Francuski građanski čovek kultivisan je do vrhunca. Njegov ukus je izoštren. Svaki njegov nagon, od gladi do seksusa pretvoren je u rafiniranu kulturnu nasladu. Taj čovek je analizirao i izoštravao svaki pregib svog društvenog života. I možemo reći da ne misli zato da bi živeo, nego da živi zato da bi osluškivao sebe. Nije mu poznata ni senka naivnosti, senka neispunjenog stremljenja, ta on je duhovno i na planu civilizacije dostigao sve što je imao pred sobom. Umoran je od samog sebe, svoje jednake bližnje poznaje do srži, a to vodi u rezignaciju, cinizam ili samoubistvo. Nužno je da se takav čovek predaje beznađežnosti ove ili one vrste, amoralnosti ovog ili onog tipa. Sazreo je, put mu je napred zatvoren. U takvom ambijentu, dakle, i u istim uslovima stvara Sartr. Snažna, talentovana individualnost traži, intenzivno traži odgovor na pitanja koja pritiskuju njegovo društvo i njega samog. U tome nije ni i izdaleka jedini primer. S jedne strane temeljito poznaje ostvarenja ljudskog duha, koji je težio ka višem kvalitetu čoveka i društva, a s druge strane mu je poznato dokle je doveo taj napor. Do vrhunca kultivisani čovek njegovog društva, po svojoj sadržini je amoralan i mrtav i u najboljem slučaju svestan je toga. Sartr hoće da reši problem tog čoveka.

Međutim, kao čovek, koji je determiniran u svojoj klasi, koji je uslovljen etički, kulturno i ekonomski, ne može iz kruga. Sartr je po svojoj suštini isto tako francuski građanin, isto tako čovek koji je svoj razvoj zaključio već pre no što se rodio. To ga baca u negaciju čoveka. I tako je nužno da kao glasnik najkultivisanijeg čoveka koji je do krajnosti razvio svoju individualnost i koji nema puta napred, razvija svoj nihilizam, po njegovom — ljudsku prazninu. Čovek, dakle, mora biti svestan da je sve njegovo stremljenje uzaludno, i da se mora živeti u nekom stalnom, mračnom očajanju. To je za Sartra jedino spasenje čoveka koga sav ogromni duhovni razvoj nije nikuda odveo. Tako je baza njegove filozofije nužan i dosledan izraz unutrašnje sadržine savremenog francuskog građanina i njegova umetnost je u celini popularizator te filozofije.

(Odlomak iz studije »Ob Sartrovi drami »Za zaprtimi vrati«, »Novi svet«, br. 6, 1950).

Primož KOZAK

Anegdote o našim književnicima

Ivo Vojnović i dubrovačke gospođice

Našao se Ivo Vojnović u Dubrovniku jednoga večera bez pare u džepu, a napolju vri život, prepuna šetališta i kavane, i još povrh toga neki komad u pozorištu koji konte-Iva mnogo interesuje. Naide prijatelj i Ivo mu predloži da uzmu ložu ali ni u prijatelja novaca!

Doseti se Ivo pa uputi po hotelskom pikolu pisamce jednoj od svojih imućnih poštovateljki u kome se na svoj šarmantni način potuži na trenutnu nepriliku (koja je, uzgred rečeno, bila česta), a ona mu ženerozno posla ništa manje nego — hiljadu dinara!

Sav srećan, konte-Ivo stavi hiljadarku u Dantea koga je toga dana baš čitao, i stane se brijati i udešavati da se pojavi u svem sjaju i otmenosti u ložu. Kad je prešao na biranje kravate, usred diskusije koja mu najlepše pristaje, neko pokuca na vrata i pojave se dve lepe i skladne dubrovačke gospodice u ime nekog odbora s molbom da priloži štogod za siromašnu bolešljivu decu.

— Ah, moje lijepe, ah, moje pridrage, kako da ne, — uzvrpolji se konte-Ivo i poče da traži po džepovima novac. Otvori portmone, nema ga ni tamo! Zbunio se pocrveneo, jer se trenutno ne seća gde su mu novci.

A lepe devojke stoje i čekaju prilog, dok Ivo traži novac.

— Ha, znam gde mi je tezoro! — najzad uzviknu Ivo, otvori Dantea, izvadi hiljadarku i poklonivši se reče devojkama:

— Evo moje dame, dječici od njihovoga djedice konta Iva!

I priloži im celu hiljadarku ne zatraživši kusura ni koliko za ložu i večeru.

Kad devojke odoše, onaj prijatelj poče da ga kori što je darovao svu hiljadu dinara.

Konte-Ivo bespomoćno raširi ruke i reče u svoju odbranu:

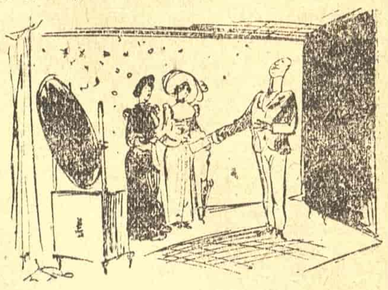

— Nijesam mogao drugače, nijesam imao duše ni obraza da im manje dam. Zar nisi video da su čekale gotovo kvarat (četvrt sata) dok sam prekapao sve špagove!

I tako Ivo Vojnović i njegov prijatelj ostadoše i bez lože i bez večere.

H. MAGLANOVIĆ

Nekulturni kalendar „Kulturnog života"

Časopis »Kulturni život«, organ kulturno-prosvetnih društava Srbije, uveo je prošle godine jednu novinu. Na zadnjim stranicama redakcija je davala kulturni kalendar u kome su bili zabeleženi uglavnom datumi rođenja i smrti naših i stranih književnika, umetnika, naučnika, kao i datumi iz naše kulturne istorije. Tako postavljen izgledao je vrlo koristan, jer mi još uvek nemamo sistematski sređen i tačan kalendar ove vrste, ma da se za njim oseća potreba.

Ali, koliko se »koristi« ima od ovog kalendara vidi se tek onda kada se provere datumi naznačeni u njemu. Evo samo nekoliko primera, uzetih na dohvat. Sistematskim proveravanjem svakako bi se našlo daleko više.

Po ovom kalendaru Jovan Sterija Popović rođen je 1860 godine, a umro 1856 (broj 1 časopisa), iako se zna da je Sterija rođen 1806. Ispada da je prvo umro pa se onda rodio! Velikom ruskom dramaturgu A. N. Ostrovskom skraćen je život za punih dvadeset godina, jer u kalendaru piše da je umro 12 juna 1866 godine (broj 2—3), iako je njegova komedija »Šuma« napisana tek 1871 godine, »Kurjaci i ovce« 1875, a pisac je stvarno umro tek 2 juna 1886 godine. Stevan Sremac rođen je 1855 godine. Međutim, u kalendaru »Kulturnog života« stoji da je rođen 1825 (broj 9). S obzirom na to da je Sremac umro 1906 izlazi da je živeo 81 godinu, a ustvari je živeo svega 51 godinu. Johanu Volfgangu Geteu takođe je produžen život. Doduše samo za četiri godine. U petom broju časopisa stoji da je ovaj veliki nemački pesnik rođen 1745 godine, ma da je on rođen 1749. Pod drugim aprilom (broj 2—3), gde je označeno rođenje Emila Zole, stoji da je umro 29 avgusta 1902 godine, ma da je to bilo 29 septembra 1902 godine.

Možda su neke od ovih grešaka štamparske, ali neke su svakako i rezultat nepažljivog rada oko pravljenja ovog kalendara. Ovu tvrdnju potkrepljujem novim primerima.

U broju 2—3 časopisa, pod 1 aprilom stoji da je 1856 godine umro u Budimu Kornelije Stanković, srpski kompozitor, a pod 5 aprilom obeležena je takođe smrt Kornelija Stankovića samo ovoga puta 1865 godine. Tačno je ovo drugo, ma da je to ostalo kao zagonetka za čitaoce kulturnog kalendara. Ili drugi primer. Pod 26 junom 1856 godine, u istom broju časopisa, stoji: »Rođen Bernard Šo, engleski dramaturg«, a pod 26 julom (broj 5): »Rođen u Dablinu Bernard Šo, engleski književnik«. Da li su ovde po sredi dve ličnosti ili je u pitanju aljkav rad na ovom kalendaru?! Svakako da je ovo drugo, pošto je postojao jedan Bernard Šo koji je rođen 26 jula. Pod 29 oktobrom 1908 godine stoji da je u Sarajevu umro Silvije Strahimir Kranjčević, čuveni hrvatski pesnik (broj 7—8), a pod trećim novembrom (broj 9) piše to isto, samo bez onoga »čuveni«. Međutim i bez onog »čuveni« i sa njim, Silvije Strahimir Kranjčević umro je samo 3 novembra. Sa Ivanom Gundulićem je sličan slučaj. I on je dva puta umirao. Jedanput 28 novembra 1638 godine kao »veliki dubrovački književnik« (broj 9), a drugi put 8 decembra, tačan datum, (broj 19) kao »značajni pretstavnik hrvatske i dubrovačke književnosti, pesnik i dramski pisac...« Sa Jakovom Ignjatovićem desilo se obrnuto. Njegov datum rođenja je 30 novembar i 12 decembar (verovatno po starom i novom kalendaru).

Pored svih ovih primedaba, kulturnom kalendaru ovog časopisa moglo bi da se prigovori još nešto: nedostatak mnogih značajnih datuma. Tako, nije zabeležen datum rođenja Milovana Glišića, Laze Kostića, smrti Vojislava Ilića, Sime Matavulja, Svetolika Rankovića, Dušana Vasiljeva, pa čak i Vladimira Nazora koji je umro nema još ni dve godine.

Dragoslav ILIĆ

Maribor će dobiti Narodnu galeriju

Nagli razvitak Maribora kao kulturnog i industriskog centra severoistočne Slovenije nužno je postavio problem da se i pored bogatih likovnih umetničko-istoriskih zbirki mariborskog Pokrajinskog muzeja, osnuje i Narodna galerija, druga po redu u Sloveniji. Galerija će biti uređena u jednoj staroj reprezentativnoj zgradi, koja je već sama po sebi lep kulturno-umetnički spomenik. Nekoliko reči o istorijatu galeriskih dela.

Odmah posle 1903 godine, članovi Muzejskog društva, zajedno sa istoričarima, počeli su da skupljaju interesantno i dragoceno likovno istorisko-umetničko gradivo, skulpture, ulja i grafiku. Tokom godina, naročito posle oslobođenja, broj uljanih slika na skladištu popeo se na 450. Samo je mali deo sabranog materijala Muzej upotrebio kao eksponat u okviru prikaza raznih kultura.

Galerija će prikazivati razvoj likovne umetnosti od kasne gotike do savremenih likovnih ostvarenja. Najstarija skulptorska dela potiču iz XIV veka, a ima nešto i renesanse. Najbolje je zastupljen barok koji je, naročito u skulpturi, našao pogodno tle u severnoj Sloveniji.

Još nešto o delima: Muzej čuva nekoliko uspelih kopija klasika zapadnoevropske umetnosti: Rubensa, Rembranta, Ticijana i Velaskeza. Dobro su zastupljeni štajerski slikari Behelt i Štraus. Platna mariborskog realiste Linda iz druge polovine XIX veka naročito su interesantna, jer daju vernu sliku tadašnjeg građanina. Sem toga zastupljeni su još Gvajć, Mišić, Kolić, impresionisti Gronar i Jakopič. Veći deo skulpture sačinjava gotska i barokna zbirka. Računa se da će galerija imati 150 skulptorskih dela, 200 platna i nešto grafike.

Devedeseti rođendan našeg najstarijeg skulptora Đorđa Jovanovića

Naš najstariji skulptor Đorđe Jovanović-čika Đoka, navršio je 3 februara 90 godina života.

Đorđe Jovanović živi u Beogradu već više od pola veka. Stanuje u Skerlićevoj ulici broj 6, i tu ima i svoj atelje. Zbog bolesti i starosti prestao je da radi posle rata, i svoj atelje ustupio jednom od svojih đaka — skulptoru Iliji Kolareviću. Sve do tog vremena, radio je vrlo mnogo i stvarao vrlo nadahnuta dela. Danas privezan za postelju, on samo s vremena na vreme prima posete, ali se još uvek živo interesuje za sve što se događa u umetničkom svetu.

Ma da mu je devedeset godina, dok leži u postelji, čini se da je samo »malo nazebao« i da se nije nimalo promenio za poslednjih 30—40 godina. Belih, kao sneg vlasi, brkova i obrva, živih krupnih očiju i izrazita lica, on je izgledao, otkad ga Beograđani znaju, uvek ovakav. S tom razlikom, samo, što je do pre tri-četiri decenije još prelazio Srbiju s kraja na kraj biciklom, kao veliki i strasni sportista, a do pre desetinu godina sedeo satima, danju i noću, po kafanama s drugovima i prijateljima i uz čašu neizostavnog crnog vina pričao o umetnosti i prošlosti. Pričao živo, lepo, sočno, duhovito. I sada, kadgod se povede reč o umetnosti, najednom oživi, podmladi se i ispravi kao da će da ustane iz bolesničke postelje. Pa kao što je nekada znao zastati s prijateljima nasred ulice sa štapom u ruci sa uzdignutom krznenom kragnom svoga starinskog »džubeta« i svojom okruglom »vukovskom« šubarom, tako se unese i sada sagovorniku u oči i živo i borbeno govori.

— Eh, mnogo je prošlo, malo ostalo. Mnogo se radilo, a ipak se nije sve uradilo što se želelo. No i pored toga ne mogu reći da se spremam »za selidbu« nezadovoljan. Kad umrem, verujem da će ostati iza mene nešto što će me preživeti i nadživeti — izvestan broj mojih radova.

— Vi ste se rodili u Novom Sadu?

— Slučajno. Otac mi je bio rodom iz Kožana. Pošto je završio bogosloviju u Beogradu, otišao je za učitelja u Novi Sad. Ali pošto mi je majka bila Užičanka i nije mogla da svikne na život među Švabama i Mađarima, kojih je tada mnogo bilo u Srpskoj Atini, vratili smo se u Srbiju. Otac je posle toga bio učitelj u Požarevcu punih 40 godina.

— Kako ste se privoleli umetnosti?

— Oduvek sam voleo da crtam. Želja mi je bila da učim tehniku, ali pošto nisam imao materijalnih sredstava, posle četvrtog razreda realke otišao sam u Zemljodelsko-šumarsku školu. Međutim, posle iznenadne smrti moje majke i dvogodišnjeg Srpsko-turskog rata 1876 do 1878 vratio sam se ponova u realku. Samo tada se u realci radilo »kalupovanje« — pravljenje ornamenata od gline i izlivanje u gipsu. Meni se to nije svideo. Više sam voleo rezbariju. Počeo sam da izrađujem razne životinjske figure i ramove još kao đak i da ih prodajem. Za vreme realke stalno sam poučavao decu imućnih ljudi. Tako sam zaradio oko sto dukata, spremajući četiri godine sinove dva imućna čoveka sa Terazija. Sa tim novcem, posle dve godine provedene na Tehničkom fakultetu, krenuo sam u Beč i Minhen: da studiram skulpturu. Međutim, kad sam tamo došao kazali su mi da treba da idem u Partenkirhen, pošto me najviše interesovala rezbarija. U Partenkirhenu rekli su mi da ja tu ne mogu ništa novo naučiti u pogledu rezbarija, i da zato treba da idem natrag u Minhen, na Akademiju. Otišao sam, bio primljen i tamo sam jedno vreme studirao. Iz Minhena, posle izvesnog vremena, obreo sam se u Parizu, opet na Akademiji, gde sam i diplomirao 1890. A posle završene akademije radio sam kao slobodan umetnik u Parizu, sve do 1903. Imao sam i svoj atelje i izlagao nebrojeno puta u Salonu.

— Jeste li ikada slikali?

— Radio sam samo akvarele, jedno vreme.

— Koliko ste skulptura uradili u svom veku?

— Oh, mnogo. Možda oko 500 samo velikih objekata. I ne znam koliko sitnijih stvari: plaketa, medaljona, figurina itd.

— Najveći i najznačajniji vaši radovi?

— Za mene su mnogi radovi značajni, ali za javnost najpoznatiji su moji radovi i, verovatno, najznačajniji, ovi: »Kosovski spomenik« u Kruševcu; »Vuk Karadžić« u Beogradu; »Miris proleća« — rad koji je dobio dve zlatne medalje u inostranstvu; »Nauka i umetnost« u Srpskoj akademiji nauka u Beogradu; »Guslar« u istoimenoj apoteci u Čačku i, naročito, spomenik Milošu Obrenoviću u Požarevcu. Mojih radova ima inače na mnogim mestima u našoj zemlji i inostranstvu po javnim i privatnim kolekcijama. Samo u Matici srpskoj biće oko 60 mojih skulptura, a isto toliko i u Bačkom muzeju na Paliću kod Subotice. U Srpskoj akademiji nauka u Beogradu ima oko 20 portreta, medaljona i plaketa, koje sam ja izradio. Pa onda u Umetničkom muzeju, u Srpskoj književnoj zadruzi, u Umetničkom odeljenju, u raznim ministarstvima itd., ima znatan broj mojih radova iz mladih i zrelijih godina.

— Vaši poslednji radovi?

— Kao što znate već tri godine ne radim. Ali za onih sedam godina pre toga, otkada ustvari i ne izlažem ništa, izradio sam mnogo stvari, koje su na žalost ostale u gipsu. Na prvom mestu izradio sam grupu »Nauka i umetnost«, pa onda bistu Vojislava Ilića, pa figuru arhimandrita Melentija — na Ljubiću, žensku figuru »Sunčanje« — koju sam nameravao da izradim u mermeru, ali nisam imao materijala — pa bistu Milana Rakića, studiju za Principov spomenik, Ruzveltov portre, i oko 50 manjih stvari.

— Šta biste mogli da nam kažete o svojoj umetnosti, čika Đoko?

— Kakvoj mojoj umetnosti? Mislite valjda o mome načinu rada — odgovorio je stari umetnik, pola u šali pola ozbiljno. Umetnost nije ničija, ona je moja koliko i vaša, ona je opšta, večna. Može se govoriti o mojim željama u umetnosti. Ja sam uvek želeo da skulptorski oživim našu istoriju, da stvorim u skulpturi galeriju naših znamenitih ljudi i naročito mi je bilo stalo da uvedem skulpturu i u naše domove. Jer, smatrao sam da skulptura nije samo za državna nadleštva i trgove... Želeo sam... ali, ne bih mogao reći da naši domovi imaju mnogo skulptura, ni mojih ni tuđih, — bar onih koje su kupljene...

— Vaša glavna zamisao prilikom izrade Kosovskog spomenika?

— Katastrofa sa nadom na oslobođenje. Žena koja drži venac, to je Slava koja daje venac izginulim žrtvama. Glavne figure su »Boško i Vila«, pa onda »Guslar« koji priča »što je negda bilo«, pa figura »Srbija«, koja pruža ruku i kaže: »Evo me, to sam ja, večna, neumrla — Srbija!..«

— Koliko znam, taj spomenik je trebalo da bude podignut u Beogradu? — pitam

— Da. Trebalo je. Za Kruševac sam bio predviđeo samo jednu manju figuru: »Slava«, i počeo da je radim u Parizu. Međutim, intriganti su to omeli, i poslednji Obrenović poništio je potpisano ministarsko rešenje o podizanju »Kosovskog spomenika« u Beogradu. Neki »podrepaš« sa Terazija udesio je to kod Aleksandra. Zašto? Trebalo mu je politički da se spomenik podigne u Kruševcu.

— A Vukov spomenik u Beogradu? I oko njega je bilo nešto? — pitam dalje.

— Pa i on je podignut onde gde ja nisam želeo. To su opet učinili intriganti pod novom dinastijom. Taj spomenik je trebalo da bude podignut na ulazu u Studentski park, baš onde gde je ona velika kapija, na jednoj uzdignutoj terasi.

— Najveći vaš uspeh u inostranstvu?

— Bilo ih je više, bilo je više medalja, zlatnih i srebrnih na izložbama u Parizu, za moje radove, u Petrogradu i drugim velikim gradovima. Ali, ja lično smatram za najveći uspeh poznati esej čuvenog pariskog kritičara Armana Silveste o šezdesetorici najboljih skulptora sveta koji su izlagali u Salonu 1892. Silveste je hteo da odgovori na preterano pohvalne kritike o jednoj Rodenovoj skulpturi pa je uzeo 60, po njegovom mišljenju najboljih skulptora sveta, između stotine i stotine koji su prolazili kroz galeriju Salona, i o svakom ponaosob napisao šta koji od umetnika donosi novo u umetnosti. U tim svojim esejima Silveste je dokazivao da Roden nije ni prva ni poslednja reč u skulpturi, ma koliko bio veliki, i da je bilo isto tako velikih majstora-skulptora i pre njega, i biće ih i posle njega. Jedan od tih skulptora, koje je on tako galantno hvalio i o kojima je pisao sa takvim simpatijama, bio sam i ja. Nije me istakao kao prvoga, ali nisam bio ni među poslednjima — završio je stari skulptor i umorno spustio svoju sedu belosiječku glavu na uzglavlje, stežući i rukama pismo svoga, nešto starijeg vršnjaka-slikara Uroša Predića, koji i sam leži bolestan, i koji mu je baš toga časa uputio pismenu čestitku za njegov devedeseti rođendan.

Mila ILIĆ

Đorđe Jovanović: Kosovski spomenik u Kruševcu — detalj

BIBLIOGRAFIJA

Stihovi mladih, pesme. Izdanje »Narodne knjige«, Cetinje 1950, ćirilicom, str. 44, cijena 25 din.

Milan Marjanović: Hrvatska književna kritika. Izdanje »Matice hrvatske«, Zagreb 1950, latinicom, str. 322, cijena ?

Čarls Dikens: Stara prodavnica retkosti, roman. Izdanje »Novog pokolenja«, Beograd 1950, ćirilicom, str. 606, cena 78 din.

UREDNICI
Dušan Kostić, Tanasije Mladenović, Jovan Popović

PRETPLATA ZA KNJIŽEVNE NOVINE
Za našu zemlju na 6 meseci 100 dinara i na godinu dana 200 dinara

Za inostranstvo na 3 meseca 65 dinara, na 6 meseci [illegible] dinara [illegible] godinu dana 260 dinara

Broj čekovnog računa 102-9032020
Poštanski fah redakcije 617
Poštanski fah administracije 629

Rukopisi se ne vraćaju

Odgovorni urednik: Jovan Popović, Beograd, Francuska broj 7 — Štamparija »Borba« Beograd, Kardeljeva 31.